

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου
Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Πτυχιακή Διατριβή

**Το Τατουάζ ως Μέσο Έκφρασης και Διερεύνησης της
Κοινωνικής Ταυτότητας**
**«Μία ιστορική και πολιτισμική διαδρομή έως την κυρίαρχη
θέση του κατά τον 20ό και 21ο Αιώνα »**
Χαρά Παπαδοπούλου

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Χάρις Κανελλοπούλου

Ιούνιος 2019

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Πτυχιακή Διατριβή

**Το Τατουάζ ως Μέσο Έκφρασης και Διερεύνησης της
Κοινωνικής Ταυτότητας
«Μία ιστορική και πολιτισμική διαδρομή έως την κυρίαρχη
θέση του κατά τον 20ό και 21ο Αιώνα »
Χαρά Παπαδοπούλου**

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Χάρις Κανελλοπούλου**

Η παρούσα πτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Ιούνιος 2019

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία με τίτλο «Το Τατουάζ ως Μέσο Έκφρασης και Διερεύνησης της Κοινωνικής Ταυτότητας. Μία ιστορική και πολιτισμική διαδρομή έως την κυρίαρχη θέση του κατά τον 20ό και 21ο αιώνα» εκπονήθηκε από τη Χαρά Παπαδοπούλου, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη Τμήματος Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του ΑΠΚΥ υπό την επίβλεψη της Δρ. Χάριτος Κανελλοπούλου και ολοκληρώθηκε τον Ιούνιο του 2019.

Σκοπός της διατριβής είναι να μελετηθεί το τατουάζ ως μια μορφή τέχνης που προήγαγε την πολιτιστική ανταλλαγή και την προβολή κοινωνικών συμβολισμών σε διαφορετικά ιστορικά πλαίσια από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Παρουσιάζονται στον αναγνώστη τα βασικά χαρακτηριστικά της διάστιξης: αναλύονται η ονομασία, τα πρώτα εργαλεία για τατουάζ και οι αρχαιολογικές ενδείξεις για τις μεθόδους εξάσκησης, τα υλικά και ο εξοπλισμός που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι. Θα μελετηθεί παράλληλα το κοινωνικό και το πολιτιστικό πλαίσιο. Ακολούθως, η μελέτη επικεντρώνεται στην εξέλιξη του τατουάζ στον δυτικό κόσμο από τον 18^ο αι. και εξής ως μια μορφή τέχνης σε θεάματα όπως το τσίρκο, μαζί με τα σύγχρονα εργαλεία και τις νέες ανακαλύψεις. Έπειτα γίνεται αναφορά στον 19^ο αιώνα και στο τατουάζ στη σύγχρονη εποχή του 20^{ού} αιώνα, με επίκεντρο τη χρήση και τη διάδοσή του την εποχή των χίπις. Καθώς εξετάζονται οι κοινωνικοπολιτικοί παράγοντες του 20ού και 21ου αιώνα, θα τονιστεί ο επαναπροσδιορισμός της τέχνης αυτής. Η έρευνα υπογραμμίζει τη δυναμική αυτής της καλλιτεχνικής έκφρασης μέσα στον 20ό αι., ως μέσο τροποποίησης και κόσμησης του σώματος.

Εκτός από την έρευνα σε βιβλιογραφικές πηγές, διεξήχθη και ηλεκτρονική έρευνα για την κατανόηση των συμβολισμών και της αξίας που αποδίδεται στην τέχνη της διάστιξης. Η έρευνα επιχειρεί να αναλύσει τη σχέση του ανθρώπου με το σώμα και τη σύνδεση αυτών με τη δερματοστιξία του σήμερα. Αναδεικνύει παράλληλα, μία ιστορική διαδρομή εξέλιξης της τέχνης του τατουάζ, καθώς και τη σημασία που αποκτά το σώμα ως φορέας οπτικών μηνυμάτων και συμβόλων ως μορφή έκφρασης της κοινωνικής ταυτότητας. Εντέλει συνοψίζονται οι κοινωνικοπολιτικοί παράγοντες που διαμόρφωσαν το τατουάζ ως εργαλείο οπτικής επικοινωνίας και οι συμβολισμοί που έχουν προκύψει από την έρευνα στους παραδοσιακούς πρωτόγονους πολιτισμούς και στη σύγχρονη δυτική κοινωνία.

Λέξεις κλειδιά: Τατουάζ, Πολιτισμός, Κοινωνία, Επικοινωνία

Abstract

This postgraduate dissertation titled «A Historic and Cultural Route of tattooing and Its Dominant Position in the 20th and 21st Centuries» was prepared by Chara Papadopoulou, postgraduate student of the Postgraduate Studies Program in the Cultural Policy and Development of the Department of Humanities and Social Sciences of the OUC under the supervision of Dr. Charis Kanellopoulou and was completed in June 2019.

The aim of the dissertation is to study tattooing as a form of art that promotes cultural exchange and social symbolism. It also aims to introduce to the reader the basic features of the theme in different historical contexts. Initially, the name, the first tools for tattoos and archaeological evidence of the practice methods are analysed, along with, materials and equipment used by the ancients. The social and cultural context will also be reviewed. The research also focuses on the evolution of tattooing in the western world from the 18th century, in places such as the circus. Furthermore, modern tools, new discoveries and the approach of the 19th century are also discussed. Tattooing will also be analyzed within the context of the 20th century, especially at the time of the hippie movement when it gained widespread popularity. The research aims at underlying the dynamics of tattooing as an artistic expression, as a means of modifying and redeeming the body. Moving on the 21st century, the research will focus on the various socio-political factors that have redefined social existence and cultural expression in the post 9/11 era.

In addition to literature review, extensive research in digital archives was conducted, from a comparative perspective and methodological approach. The dissertation seeks to contribute to an in-depth understanding of the symbolisms and the value attributed to the art of tattooing through which the human body acquires signification as a carrier of visual meanings and symbols and as a marker of social identity.

Keywords: Tattoos, Culture, Society, Communication

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη μου στα άτομα που συνέβαλαν στην εκπόνηση και ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής διπλωματικής διατριβής μου. Καταρχάς θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κ. Κανελλοπούλου Χάρης, επιβλέπουσα της εργασίας, για τις επιστημονικές συμβουλές, την αδιάκοπη καθοδήγηση αλλά και για την στήριξη που μου παρείχε. Οι παρατηρήσεις της αλλά κυρίως η παρότρυνσή της ήταν ανεκτίμητες. Ακόμα, θα ήθελα να ευχαριστήσω το οικογενειακό και φιλικό μου περιβάλλον για τη συμπαράσταση και τις συμβουλές που δέχτηκα, με τόση αγάπη από αυτούς, καθ' όλο το διάστημα εκπόνησης της παρούσας εργασίας.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	3
Στόχοι της Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας (ΜΔΕ).....	4
Μεθοδολογία της ΜΔΕ.....	4
Διάρθρωση της ΜΔΕ.....	4
Κεφάλαιο 1ο	
Εισαγωγή στην τέχνη του τατουάζ.....	5
1.1 Η προέλευση της ονομασίας του τατουάζ.....	5
1.2 Οι πρώτες ενδείξεις ύπαρξης του τατουάζ.....	5
Κεφάλαιο 2ο	
Η τέχνη του τατουάζ. Ιστορική αναδρομή από την αρχαιότητα έως τον 18ο αιώνα	
2.1 Η τέχνη του τατουάζ στην Αίγυπτο.....	7
2.2 Η πρακτική της διάστιξης στην Σιβηρία.....	7
2.3 Η διάστιξη ως μορφή τιμωρίας στην Αρχαία Ελλάδα και Ρώμη.....	8
2.4 Η περίτεχνη δερματοστιξία των Βίκινγκς και το κέλτικο τατουάζ κατά τον 9 ^ο αιώνα.....	8
2.5 Η τέχνη του τατουάζ στην Αγγλία.....	9
2.6 Η πρακτική του τατουάζ στην Κίνα ως σύμβολο πίστης.....	9
2.7 Η πρακτική τατουάζ στην Ιαπωνία.....	10
2.8 Η τέχνη του τατουάζ μέσα από τις Πολυνησιακές τελετουργίες.....	10
2.9 Οι Μαορί της Νέας Ζηλανδίας και τα τατουάζ προσώπου.....	11
Κεφάλαιο 3ο	
Το τατουάζ στον δυτικό κόσμο από τον 18ο στον 20ό αιώνα	
3.1 Η ανάπτυξη του τατουάζ στην Αγγλία του 18ου αιώνα.....	12
3.2 Η εξέλιξη του τατουάζ μέσα από το τσίρκο ως μορφή διασκέδασης.....	12
3.3 Η συλλογή κεφαλιών με Μόκο από Ευρωπαίους.....	13
3.4 Τα σύγχρονα εργαλεία δερματοστιξίας στο τέλος του 19 ^{ου} αιώνα.....	14
3.5 Συνοψίζοντας ως προς τους συμβολισμούς του τατουάζ ως το τέλος του 19ου αιώνα...14	
3.6 Η εξέλιξη του τατουάζ κατά τον 20ό αιώνα: Ο άνθρωπος Ζέβρα και οι ροκ-χίπις.....	15
Κεφάλαιο 4ο	
Το σώμα σε επικοινωνία με τον εαυτό και την κοινωνία τον 20ό και 21ο αιώνα.	
Η θέση του τατουάζ στη σύγχρονη εποχή.....	17
4.1 Μόδα.....	19
4.2 Αισθητική.....	20
4.3 Βιώματα.....	21
4.4 Αυτοέλεγχος-μοναδικότητα.....	22
4.5 Πνευματικότητα.....	22
4.6 Κοινωνική ένταξη.....	23
4.7 Νέες έννοιες και προσεγγίσεις της τέχνης της διάστιξης.....	24
4.8 Γυναίκα και άντρας.....	26
Συμπεράσματα.....	27
Αντί επίλογου: η οπτική για το τατουάζ μέσα από την προσωπική επαγγελματική εμπειρία.....	29

Βιβλιογραφία.....	31
Εικόνες.....	38
Κατάλογος εικόνων.....	59
Πηγές εικόνων (αναλυτική βιβλιογραφική αναφορά).....	61

«Μπορεί να χάσετε την πολύτιμη περιουσία σας μέσα από μια ατυχία με διάφορους τρόπους ... το σπίτι σας, τα όπλα σας, τον σύζυγό σας και άλλους θησαυρούς. Μπορεί να σας κλέψουν όλα όσα αγαπάτε. Αλλά το μοκο, δεν μπορεί να σας το στερήσει κανένας, εκτός από τον θάνατο. Θα είναι το στολίδι σας και η συντροφιά σας μέχρι την τελευταία ημέρα της ζωής σας.»
(Netana Whakaari of Waimana, 1921)

Εισαγωγή

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή επιχειρεί να ερευνήσει και να φέρει στο προσκήνιο τον πλούτο της ιστορίας της τέχνης του τατουάζ, από την αρχαιότητα μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Μία από τις αρχαιότερες μορφές τέχνης στην ιστορία της ανθρωπότητας, η τέχνη του τατουάζ κατέχει ένα πλούσιο και ποικίλο ιστορικό παρελθόν το οποίο θα μελετηθεί στα κεφάλαια που ακολουθούν. Συνειδητοποιούμε πως είμαστε μέρος του «ορατού κόσμου», τη στιγμή που κατανοούμε πως, όπως εμείς βλέπουμε, έτσι είναι δυνατό και να ιδωθούμε (Berger, 1993, σ. 9). Μέσω της ιστορικής διαδρομής και εξέλιξης της τέχνης του τατουάζ συναντά κανείς την πλούσια και ποικίλη διαμόρφωση, καθώς και την εκπληκτική κουλτούρα του σε όλο τον κόσμο. Αυτή η μορφή τέχνης προήγαγε την πολιτιστική ανταλλαγή και την προβολή κοινωνικών συμβολισμών. Έτσι μέσα από αυτήν την κοινή πρακτική τροποποίησης του σώματος, οι έννοιες και οι συμβολισμοί μεταλλάσσονται συνεχώς, προκειμένου να προσλάβουν τη σημασία ανάλογα με τον κάθε λαό, τον κάθε άνθρωπο, ακόμη και με την ιστορική στιγμή που δημιουργείται.

Με τη βοήθεια του σώματος, ο εγκέφαλος λαμβάνει τις απαραίτητες πληροφορίες, προκειμένου, ο άνθρωπος να αντιληφθεί και να αντιμετωπίσει τον κόσμο γύρω του (Foucault, 2004, σ. 127). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Foucault, «Το σώμα ορίζεται ως αντικείμενο, καθώς παρουσιάζει τα φυσικά όρια του ατόμου μέσω του χώρου που καταλαμβάνει στο φυσικό περιβάλλον, επομένως και η τέχνη του σώματος λειτουργεί ως τελετουργική γλώσσα και χρησιμοποιείται άλλοτε για διακόσμηση και άλλοτε ως φορέας οπτικών μηνυμάτων και συμβολισμών για το άτομο και τη θέση του στη κοινωνία.» (Foucault, 2004, σ. 127).

Οι πρώτες ενότητες επικεντρώνονται σε αρχαιολογικά και λογοτεχνικά τεκμήρια των τατουάζ. Θα αναλυθούν επίσης ο τρόπος που το τατουάζ εδραιώθηκε στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική από τον 18ο αι. και εξής, αλλά κυρίως κατά τον 20ό αιώνα, προκειμένου να γίνει κατανοητή η διάδοσή του ως φαινόμενο, αλλά και οι συμβολισμοί και τα μηνύματα που επικοινωνεί. Στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, η δερματοστιξία πέρασε τα πολιτιστικά και εθνικά όρια και καθώς επαναπροσδιορίστηκε, φαίνεται πως πλέον αποτελεί μια μορφή νόμιμης ταυτότητας και έκφρασης η οποία ήταν και παραμένει άμεσα συνδεδεμένη με κοινωνικές διεργασίες και συμβολισμούς. Μέσω της καταγραφής των πολιτισμικών και κοινωνικών συμβολισμών που έχουν προκύψει από την τέχνη της δερματοστιξίας κυρίως στη δυτική κοινωνία κατά τον 20ό αιώνα παρατηρείται πως η τέχνη αυτή αποτελεί οπτική επικοινωνία και έκφραση η οποία δεν χρησιμοποιείται μόνο ως μέσο τροποποίησης του σώματος, αλλά και ως μια από τις πιο δυναμικές μορφές επικοινωνίας για τον σύγχρονο άνθρωπο.

Στόχοι της Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας (ΜΔΕ)

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή στοχεύει να ερευνήσει την ιστορία της τέχνης του τατουάζ, ως μια σύγχρονη αλλά ταυτόχρονα και μια πρωτόγονη τεχνική κόσμησης και τροποποίησης του σώματος, και να αποτυπώσει την αξία που της αποδίδεται.

Προσεγγίζεται το φαινόμενο της τέχνης του τατουάζ όσο το δυνατόν στο σύνολό του με σκοπό να εντοπισθούν οι λόγοι που οδήγησαν στην υιοθέτηση τέτοιου είδους μορφών σωματικής τροποποίησης μέσα σε ένα ιστορικό πλαίσιο αρκετά μεγάλο. Θεωρείται σημαντικό να οριστεί το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οι διαφορετικοί λαοί εξάσκησαν την τέχνη του τατουάζ σε όλο τον κόσμο και ανά εποχή (όπως πχ. στην Ασία, στην Ωκεανία, στην Αφρική κ.ά.) για να αναδειχθεί ο τρόπος που εδραιώθηκε στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική από τον 18ο αι. και μετέπειτα, και κυρίως κατά τον 20ό αιώνα, προκειμένου να κατανοηθεί η διάδοσή του ως φαινόμενο, αλλά οι συμβολισμοί και τα μηνύματα που επικοινωνεί. Επιπρόσθετα, θα αναλυθεί η σχέση του ανθρώπου με το σώμα και την κοινωνία.

Μεθοδολογία της ΜΔΕ

Η έρευνα της παρούσας ΜΔΕ κινήθηκε αρχικά στον χώρο της ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας. Πραγματοποιήθηκε περαιτέρω μελέτη και αναζήτηση πληροφοριών στο διαδίκτυο ώστε να αξιοποιηθεί οπτικό υλικό όπως κινηματογραφικές ταινίες, ντοκιμαντέρ και βίντεο που ασχολούνται με την τέχνη του τατουάζ.

Επίσης, στο σημείο αυτό εισέρχεται και η επαγγελματική δραστηριότητά μου στον χώρο του τατουάζ, ως tattoo artist και οι γνώσεις μου ως προς τις τρέχουσες θεματολογικές τάσεις του. Η εμπειρική προσέγγιση του θέματος και των επαφών στον χώρο αυτό συνέβαλαν στη βαθύτερη κατανόηση της τέχνης του τατουάζ. Ο καλλιτέχνης είναι αυτός μέσω του οποίου αποτυπώνονται και επικοινωνούνται όλα τα συναισθήματα, τα μηνύματα και οι ιστορίες στους υπολοίπους.

Διάρθρωση της ΜΔΕ

Στα πρώτα κεφάλαια, καταγράφεται μία ιστορική διαδρομή της εξέλιξης της τέχνης του τατουάζ προκειμένου να γίνει αντιληπτή η διάδοσή του ως φαινόμενο, αλλά και οι συμβολισμοί και τα μηνύματα που επικοινωνεί. Επιπρόσθετα, αναλύεται ο τρόπος που η επέμβαση της διάστιξης στο ανθρώπινο σώμα στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες πέρασε τα πολιτιστικά και εθνικά όρια και, καθώς επαναπροσδιορίστηκε, αποτελεί πλέον μια μορφή νόμιμης ταυτότητας και έκφρασης. Η ιστορική καταγραφή ολοκληρώνεται με τους πολιτισμικούς και κοινωνικούς συμβολισμούς που έχουν προκύψει μέσα από αυτήν την τέχνη κυρίως στη δυτική κοινωνία κατά τον 18^ο και έως τον 20^ο αι.

Ακολούθως, αναλύονται οι συμβολισμοί και τα κίνητρα απόκτησης τατουάζ, η συγκριτική προσέγγιση της τέχνης του τατουάζ στη σύγχρονη εποχή σε σχέση με την παράδοση των πρωτόγονων πολιτισμών, αλλά και ο επαναπροσδιορισμός της με βάση τις ιστορικές και πολιτισμικές παραμέτρους της Δύσης, αλλά τις σύγχρονες κοινωνικές προσλαμβάνουσες. Τέλος, η έρευνα ολοκληρώνεται με την αναφορά στη διερεύνηση του σώματος σε σύνδεση με τη δερματοστιξία ως βασικός φορέας μηνυμάτων στη σύγχρονη κοινωνία, και ειδικότερα το τατουάζ ως εργαλείο οπτικής επικοινωνίας, και εντέλει ως μέσο έκφρασης της κοινωνικής ταυτότητας.

Κεφάλαιο 1ο

Εισαγωγή στην Τέχνη του Τατουάζ

Η τέχνη της δερματοστιξίας είναι μία πανάρχαια τέχνη που τοποθετείται από τους αρχαιολόγους στη Νεολιθική Εποχή, περί το 5.300 π.Χ. φτάνοντας να δεσπόζει στον κόσμο του σήμερα. Έρευνες μαρτυρούν τη χρήση χρωστικών ουσιών για τη διακόσμηση του σώματος με διάφορες τεχνικές σε αρχαίους και νεότερους πολιτισμούς (S. Bianchi, 1998). Με τον όρο τατουάζ εννοείται η «χάραξη της επιδερμίδας, όπου αυτό περιλάμβανε το κόψιμο ή το τσίμπημα του δέρματος με ειδικά εργαλεία (εικ. 1) και το τρίψιμο στάχτης ή έκχυσης ανάλογων χρωστικών ουσιών, ώστε να εντυπώνονται πάνω στο δέρμα ανεξίτηλα σχέδια, γράμματα κ.λπ.» (Μπαμπινιώτης Γ. , 1998, σ. 1763). Στην έρευνα θα χρησιμοποιήσουμε κοινούς όρους της τεχνικής χάραξης στο δέρμα όπως είναι η δερματοστιξία, η διάστιξη και το τατουάζ. Οι όροι αυτοί κατέχουν την ίδια σημασία και θα χρησιμοποιηθούν χωρίς διακρίσεις και όπου αρμόζουν περισσότερο.

1.1 Η προέλευση της ονομασίας του τατουάζ

Η τέχνη του τατουάζ έχει τις ρίζες της πολύ βαθιά στις πρωτόγονες κοινωνίες. Αρκετές θεωρίες υπάρχουν σχετικά με την καταγωγή της λέξης του τατουάζ, όπως θα αναλυθούν παρακάτω. Ρίζες εντοπίζονται στις πολυνησιακές διαλέκτους, το σύμπλεγμα νησιών ανατολικά της Αυστραλίας και τον Ειρηνικό Ωκεανό. Στη γλώσσα της Πολυνησίας και στην τέχνη του τατουάζ «Tatatau», η λέξη «τατουάζ» σημαίνει αυτός που δίνει πνοή σε όλα τα έμβια, η συλλαβή «ta» σημαίνει κάτι που γίνεται με το χέρι, ενώ η επανάληψη «ta-ta» συνδέεται με την επαναλαμβανόμενη ενέργεια. Τέλος «u» σημαίνει χρώμα (Karen, 2009). Μια διαφορετική θεωρία συνδέει τον όρο με την τοπική διάλεκτο του νησιού Ταϊτή. Όταν ο Άγγλος εξερευνητής και θαλασσοπόρος James Cook με το πλήρωμά του αποβιβάστηκαν από το πρώτο τους ταξίδι στην Αϊτή και τη Νέα Ζηλανδία τον 18^ο αιώνα, εντυπωσιάστηκαν από την εμφάνιση των ιθαγενών κατοίκων, οι οποίοι έφεραν στο σώμα τους Tahitian tatau. Ακούγοντας τη λέξη γι' αυτή την πρακτική, τη μετέφεραν στην αγγλική γλώσσα (tattoo). Άλλη εκδοχή αναφέρει ότι το τατουάζ έλαβε το όνομά του από τον ήχο των εργαλείων (εικ.2) πάνω στο δέρμα και το διαρκές «τα, τα, τα» που ακουγόταν στη διάρκεια του χτυπήματος, αφού οι τεχνίτες χτυπούσαν κυριολεκτικά με τα παραδοσιακά τους εργαλεία το χρώμα πάνω στο δέρμα (Μποϊλέ, 2013).

1.2 Οι πρώτες ενδείξεις ύπαρξης του τατουάζ

Οι πρώτες ουσιαστικές ενδείξεις που αποδεικνύουν την πρακτική του τατουάζ αποκαλύφθηκαν το 1991, μετά την ανακάλυψη μίας παγωμένης μούμιας στην κοιλάδα Otz

των Άλπεων μεταξύ Αυστρίας και Ιταλίας (Gay & Whittington, 2002). Πρόκειται για ανδρικό σώμα το οποίο σκέπασε ο πάγος με αποτέλεσμα να διατηρηθεί το τατουάζ σε πολύ καλή κατάσταση. Υπολογίζεται ότι ήταν ηλικίας 3.300 χρονών και φαίνεται πως ανήκε σε βοσκό ή κυνηγό μέσης ηλικίας, ο οποίος πιθανότατα δολοφονήθηκε από βέλος, που τον χτύπησε στην πλάτη. Αυτός ο ανθρωπίνος σκελετός με την ονομασία «Ο άνθρωπος των πάγων»- «Iceman» ή Otzi φέρει συνολικά 57 σημάδια στο σώμα του που, μετά από μελέτη ειδικών, επιβεβαιώθηκε πως ήταν δερματοστιξίες. Θεωρείται το αρχαιότερο διατηρημένο ανθρωπινό δείγμα το οποίο φέρει πάνω του τατουάζ. Συγκεκριμένα πρόκειται για σημάδια που σχημάτιζαν σταυρό και γραμμές με μικρές τελείες πίσω από το γόνατο, όπως και γραμμές στους αστραγάλους, στους καρπούς και χαμηλά στην πλάτη στην περιοχή των νεφρών (εικ. 3). Οι ερευνητές, μετά από μελέτη με ακτίνες Χ, κατέληξαν στο συμπέρασμα πως στα σημεία των τατουάζ το σώμα εμφάνιζε εκφυλισμό κοκάλων, υπέφερε δηλαδή από ρευματισμούς, έτσι θεώρησαν πως στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη χρησιμοποιούσαν τα τατουάζ για ιατρικούς λόγους ως μια μορφή «θεραπείας», ούτως ώστε να μειώσουν τον πόνο στις αρθρώσεις (Borner, 2015).

Ακολούθως θα εξεταστούν διάφοροι πολιτισμοί που ασχολήθηκαν με την εξάσκηση του φαινομένου, με σκοπό να κατανοηθούν οι παράγοντες που επηρέασαν τις έννοιες και τους συμβολισμούς της τέχνης του τατουάζ μέσα στον χρόνο.

Κεφάλαιο 2ο

Η τέχνη του τατουάζ.

Ιστορική αναδρομή από την αρχαιότητα έως τον 18ο αιώνα

2.1 Η τέχνη του τατουάζ στην Αίγυπτο

Ένα πολύ σημαντικό εύρημα μάς οδηγεί στην Αίγυπτο, περίπου μία χιλιετία μετά τον άνθρωπο των πάγων, αφού μέχρι το 1500 π.Χ. το τατουάζ είχε εδραιωθεί στον αιγυπτιακό πολιτισμό. Η πιο αξιοσημείωτη από τις μούμιες είναι αυτή της Amunet, μίας ιέρειας της θεάς Hathor, διακοσμημένη με γεωμετρικά σχέδια σε διάφορα χρώματα και κυρίως διακεκομμένες, παράλληλες γραμμές που τυλίγονται γύρω από τους βραχίονες και τους μηρούς (εικ. 4). Ήταν η θεά της γονιμότητας και βοηθούσε τις γυναίκες κατά τον τοκετό. Τα τατουάζ της απεικονίζουν σύμβολα της θεάς Hathor, τα οποία είναι σημάδια γονιμότητας και ανανέωσης. Η θέση των τατουάζ βοήθησε τους αρχαιολόγους να καταλήξουν στο συμπέρασμα αυτό. Πιο συγκεκριμένα οι γυναίκες της Αιγύπτου που έζησαν γύρω στο 2100 π.Χ. προχωρούσαν σε εκτεταμένη χρήση των τατουάζ (Gilbert, 2000). Αυτή η μορφή τέχνης ήταν μόνο για τις γυναίκες, οι οποίες συνήθως συνδέονταν με την τελετουργική πράξη. Όπως ανακάλυψε ο αρχαιολόγος WMF Petrie στην περιοχή της Αβύδου, το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε στην Αίγυπτο τουλάχιστον από το 3000 π.Χ. ήταν ένα μακρύ ραβδί με αιχμηρή άκρη. Οι Αιγύπτιοι, με την ανοικοδόμηση της Πυραμίδας της τρίτης και τέταρτης δυναστείας μέσα από τους εμπορικούς δρόμους προς την Κρήτη, την Ελλάδα, την Περσία και την Αραβία, μετέδωσαν την τέχνη της διάστιξης και της διακόσμησης του σώματος σε όλο τον κόσμο. Από το 2000 π.Χ. η τέχνη του τατουάζ εξαπλώθηκε με κάθε τρόπο και στη Νοτιοανατολική Ασία.

2.2 Η πρακτική της διάστιξης στη Σιβηρία

Στις αρχές του 20ού αιώνα οι αρχαιολόγοι πραγματοποίησαν μια εξαιρετικά σημαντική ανακάλυψη, στους Σκύθες ή αλλιώς Razygk. Στα βουνά High Altai της Σιβηρίας βρέθηκαν οι μούμιες δύο πολεμιστών, ενός άνδρα και μιας γυναίκας, μέλη της νομαδικής φυλής των Razygk. Πρόκειται για έναν αρχαίο πολιτισμό που αποτελείται από τρομερούς ιππότες της εποχής του σιδήρου και πολεμιστές που έζησαν στις στέπες της Ανατολικής Ευρώπης και της Δυτικής Ασίας από τον 6ο έως τον 2ο αιώνα π.Χ. Εκεί βρέθηκαν μούμιες, οι οποίες χρονολογούνται πριν από περίπου 2500 χρόνια. Τα τεχνουργήματά τους δείχνουν ένα εκλεπτυσμένο επίπεδο καλλιτεχνίας και δεξιοτεχνίας. Το πιο εκπληκτικό εύρημα πιστεύεται ότι είναι ο επικεφαλής της φυλής Razygk, στο σώμα του οποίου υπήρχαν σχέδια τατουάζ που αναπαριστούσαν μεγάλα ζώα, με εκπληκτική πολυπλοκότητα και λεπτομέρεια (εικ. 5).

Όλες αυτές οι διαφορετικές και λεπτομερείς αναπαραστάσεις μυθικών πλασμάτων και ρεαλιστικά απεικονισμένων ζώων πιστεύεται πως λειτουργούσαν ως φυλακτό για καλή τύχη στο κυνήγι ή τη μάχη, ή στον προσδιορισμό της θέσης ενός ατόμου στην κοινωνία, κυρίως όμως γίνονταν για προσωπική ταυτοποίηση (Tsokos, 2008, p. 199). Οι αρχαιολόγοι, εξετάζοντας το βάθος των τατουάζ στο δέρμα, εικάζουν πως δημιουργήθηκαν με την τεχνική του τρυπήματος με μυτερό εργαλείο, κάτι το οποίο δείχνει πιθανές επιρροές από ανατολικές χώρες (Dinter, 2005, pp. 28-29).

2.3 Η διάστιξη ως μορφή τιμωρίας στην Αρχαία Ελλάδα και Ρώμη

Από την κλασική εποχή, τον 5ο π.Χ. αιώνα, η Αθήνα υπήρξε κέντρο της κουλτούρας της δερματοστιξίας. Κύριες πηγές αποδεικτικών στοιχείων για την πρακτική αυτή αποτελούν τα νομίσματα που απεικονίζουν τατουάζ στο πρόσωπο (Carr, 2005). Σημαντικές πηγές του 4^{ου} αιώνα αποτελούν τα κείμενα φιλοσόφων, ιστορικών και συγγραφέων της εποχής, όπως του Ηρόδοτου, του Πλούταρχου, του Πλάτωνα και του Αριστοφάνη, τα οποία μαρτυρούν πως η τέχνη του τατουάζ δεν άργησε να διδαχθεί στους Έλληνες από τον Δαρείο και τους Πέρσες εισβολείς στην Θράκη, με ενδεχόμενο να γνώρισαν το τατουάζ ως μορφή τιμωρίας (DeMello, Encyclopedia of Body Adornment, 2007, σ. 136). Οι αρχαίοι Έλληνες αναφέρονταν στην πρακτική του τατουάζ χρησιμοποιώντας τη λέξη «στίγμα», που προέρχεται από το αρχαίο «στίζω» - «σημαδεύω με οξύ όργανο το σώμα» (Μπαμπινιώτης Γ. , 1998, σ. 1676). Οι πρακτικές του τατουάζ επιβίωσαν μέσω του ελλαδικού χώρου και στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, διατηρώντας πολλές από τις ίδιες διαδικασίες (From Slaves to Royalty: A Brief History of European Tattoos). Η πρακτική που εφαρμοζόταν την περίοδο αυτή ήταν της χρήσης βελόνας και κλωστής ώστε να τρυπηθεί το δέρμα και έπειτα να εισαχθεί σ' αυτό η βαφή. Η δερματοστιξία θεωρούνταν μια ξενική, «βαρβαρική» συνήθεια εκτός της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Οι Λατίνοι συγγραφείς, όπως ο Βιργίλιος, ο Σενέκας και ο Γαληνός, αναφέρουν ότι πολλοί δούλοι και εγκληματίες είχαν τατουάζ. Σε μία νομική επιγραφή από την Έφεσο αναφέρεται ότι, κατά τη διάρκεια της πρώτης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, οι σκλάβοι που εξάγονταν προς την Ασία, έφεραν στο σώμα τους τατουάζ με τη φράση «φόρος κατεβλήθη» (Carlan, 1997). Αυτή η σήμανση απέτρεπε τη δυνατότητα φυγής τους και ταυτόχρονα αφαιρούσε την αίσθηση της ελευθερίας του ατόμου (εικ. 6). Ο Fisher ερμηνεύει τη χρήση του τατουάζ από τους Ρωμαίους ως έναν μηχανισμό κρατικού ελέγχου (Fisher, 2002, p. 92). Τατουάζ στις ελληνικές πόλεις και στη Ρώμη αποκτούσαν κυρίως οι δούλοι, οι φυλακισμένοι, οι στρατιώτες, οι σκλάβοι και οι εγκληματίες. Στρατιώτες και στρατιωτικοί στιγματίζονταν εφ' όρου ζωής με μόνιμες κουκκίδες στο σώμα, στα χέρια ή στους αστραγάλους, που προφανώς σηματοδοτούσαν και τις στρατιωτικές μονάδες τους. Τα τατουάζ συνεπώς εδώ αποκτούν μια διαφορετική χρήση αφού χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά ως μια μορφή δημόσιας υποβάθμισης, τιμωρώντας και στιγματίζοντας τον παραλήπτη με ένα μόνιμο σημάδι και διαφοροποιώντας τον από τον υπόλοιπο πληθυσμό.

2.4 Η περίτεχνη δερματοστιξία των Βίκινγκς και το κέλτικο τατουάζ κατά τον 9^ο αιώνα

Μερικές εκατοντάδες χρόνια αργότερα, όταν οι Βίκινγκς ταξίδεψαν μέχρι τα ρωσικά ποτάμια, συναντήθηκαν με τους Σκύθες και δέχτηκαν επιρροές στη διαμόρφωση των

τεχνών τους, μεταξύ αυτών και στην τέχνη του τατουάζ. Τα τατουάζ των Βίκινγκς εμφανίζουν περίτεχνα, έντονα σχέδια, γεωμετρικά ή αφηρημένα, με συμβολισμούς και αναφορές για τη διαφορετική πορεία που μπορεί να ακολουθήσει καθένας στη ζωή του. Χρησιμοποιήθηκαν επίσης ως πολεμικά εμβλήματα, αλλά και ως παγανιστικά και λατρευτικά σύμβολα για να εκπροσωπήσουν τους θεούς, τις πεποιθήσεις και τους μύθους τους (Borner, 2015). Οι σύγχρονοι απόγονοι των Βίκινγκς μέχρι σήμερα θεωρούν σημαντική τη διακόσμηση του σώματός τους με σχέδια υψηλής τέχνης και πλούσιου διακόσμου, γιατί πιστεύουν πως το τατουάζ χορηγεί μαγικές δυνάμεις στον φορέα του (εικ. 7).

Στην Ευρώπη, περίπου από τον 9ο αιώνα π.Χ., εμφανίζονται οι Κέλτες, λαός με ιδιαίτερα ανεπτυγμένη τέχνη και εξειδίκευση στη μεταλλοτεχνία. Η αρχαία κελτική τέχνη είναι γεμάτη με περιπλεκόμενα μοτίβα, κόμπους, σπινάλ και μορφές ζώων. Το «knotwork» είναι πιθανότατα η πιο αναγνωρισμένη μορφή κελτικής τέχνης, με γραμμές που διαμορφώνουν σύνθετες πλεξούδες, οι οποίες ακολούθως υφαίνονται ολόκληρες και συμβολίζουν τη συνέχεια της ζωής (εικ. 8). Η μόνιμη ζωγραφική σώματος γινόταν με «ισάτι» (φυτό από το οποίο παράγεται κυανή βαφή), το οποίο άφηνε ένα μπλε σχέδιο στο δέρμα. Βήματα ή μοτίβα κλειδιών, όπως εκείνα τα σχέδια που βρίσκονται στις αρχές κάποιου λαβύρινθου φαίνονται απλά, αλλά στην πορεία διαμορφώνουν μια περιπλοκότητα στον λαβύρινθο, παραπέμποντας στις διάφορες διαδρομές τις οποίες μπορεί να διανύσει κάποιος στο ταξίδι της ζωής (History & Origin of Tattoos, 2018). Οι μοντέρνοι απόγονοι των Κελτών στη Βρετανία και την Ιρλανδία, αλλά και στη Βόρεια Αμερική εξέλιξαν τα σύμβολα, προκειμένου να υπενθυμίζουν την καταγωγή τους.

2.5 Η τέχνη του τατουάζ στην Αγγλία

Οι Άγγλοι έφεραν διακοσμητικά σχέδια με τατουάζ στο σώμα, τα οποία συμβόλιζαν τους οικογενειακούς τους δεσμούς και την αφοσίωσή τους σε αγαπημένα τους πρόσωπα. Για τη δημιουργία των τατουάζ πίεζαν με ζεστό μέταλλο το δέρμα και έτριβαν τα σημεία αυτά με κάποιο φυτό, για να δίνεται η εντύπωση ζωγραφικής με μπλε χρώμα στο σώμα. (DeMello, Encyclopedia of Body Adornment, 2007). Μάλιστα ο Αγγλοσάξονας βασιλιάς Χάρολντ Β΄, όταν έπεσε νεκρός στο πεδίο της μάχης του Χέιστινγκς, το 1066 αναγνωρίστηκε από το τατουάζ πάνω στο σημείο της καρδιάς με το όνομα της αγαπημένης του Έντιθ, μαζί με το σύμβολο της Αγγλίας. Ο πρίγκιπας της Ουαλίας και μετέπειτα βασιλιάς Εδουάρδος VII, μετά από επίσκεψη στην Ιερουσαλήμ, έκανε τατουάζ έναν σταυρό στο δεξί χέρι. Το πρώτο αυτό τατουάζ έδωσε και την έγκριση στην τάση αυτή: το 1882, οι γιοι του, δούκας του Κλάρενς και δούκας της Υόρκης, απέκτησαν τους δικούς τους σταυρούς τατουάζ δηλώνοντας την αφοσίωσή τους στη θρησκεία (Caplan, Written on the Body: The Tattoo in European and American History, 2000).

2.6 Η πρακτική του τατουάζ στην Κίνα ως σύμβολο πίστης

Τα κορίτσια της φυλής Drung αποτύπωναν γεωμετρικά σχέδια γύρω από το στόμα, το σαγόνι και ανάμεσα στα μάτια, ως ένδειξη ωριμότητας, σηματοδοτώντας το πέρασμα σε μία νέα κατάσταση (εικ. 9). Άλλη αιτία εφαρμογής της πρακτικής υπήρξε η διαφύλαξη των γυναικών από πιθανούς απαγωγείς, φαινόμενο που συναντάται σε αρκετούς πολιτισμούς (DeMello, 2007, pp. 60-61).

Η μυθολογία των λαών της Κίνας είναι γεμάτη από αναφορές ως προς τους κινδύνους που προέρχονται από το περιβάλλον. Η ανάγκη για προστασία από τα στοιχεία της φύσης οδηγεί στην πεποίθηση πως ειδικά φυλαχτά μπορούν να εξευμενίσουν τους θεούς. Τα

κορίτσια της φυλής περιόριζαν τα σημάδια ωριμότητας και ομορφιάς στα χέρια, το πρόσωπο, την πλάτη και τα μπράτσα, ενώ τα αγόρια δέχονταν τα πρώτα τατουάζ σηματοδοτώντας την έναρξη της ενήλικης ζωής. Οι παραστάσεις κάλυπταν μεγάλη περιοχή του σώματος και η αντοχή στον πόνο αποτελούσε ένδειξη δύναμης και ανδρείας. Αντιθέτως στην υπόλοιπη Κίνα, η τέχνη του τατουάζ χρησιμοποιήθηκε από νωρίς ως μορφή τιμωρίας και συνδέθηκε με την εγκληματικότητα.

2.7 Η πρακτική τατουάζ στην Ιαπωνία

Η Ιαπωνία έχει πλούσια ιστορία στο τατουάζ, με την εκκίνησή της να χρονολογείται γύρω στο 5000 π.Χ. Η πρώτη επιβεβαιωμένη τεκμηρίωση των διακοσμητικών τατουάζ στην Ιαπωνία χρονολογείται στο 247 π.Χ. και βρέθηκε σε μορφές πήλινων ειδωλίων (Gilbert, 2000). Οι ρίζες της διάσπαξης στην Ιαπωνία εντοπίζονται, σύμφωνα με τον Braudel, στο σύμπλεγμα των νησιών Ryukyu (Ρίου Κίου), στα νοτιοανατολικά της Ιαπωνίας. Οι Ιάπωνες χρησιμοποιούσαν την πρακτική του τατουάζ προκειμένου να γνωστοποιήσουν την κοινωνική κατάσταση των γυναικών: δημιουργούσαν κουκκίδες και γραμμές γύρω από το στόμα, (εικ. 10), έτσι ώστε οι παντρεμένες γυναίκες να ενημερώνουν την κοινότητά τους για την νέα κοινωνική τους θέση. Η τελευταία γραμμή γινόταν αμέσως πριν τον γάμο δίνοντας την εντύπωση χαμόγελου κλόουν (Groning, 2005, p. 219). Οι Ιάπωνες είχαν κυρίως σημάδια στο πρόσωπο και όχι στον κορμό ή τα άκρα. Με την πάροδο του χρόνου τα σχέδια έγιναν περίτεχνα και απεικόνιζαν ολόκληρες σκηνές και τοπία. Επιπρόσθετα από τον 7^ο έως τον 17^ο αιώνα, το τατουάζ χρησιμοποιήθηκε ως τιμωρία και σημάδεψε τους «ανυπάκουους» της κοινωνίας (Gilbert, 2000). Στην Ιαπωνία παρατηρούνται, λοιπόν, δύο κατηγορίες τατουάζ: μία που εφαρμόζεται στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και μία που αφορά τον στιγματισμό των εγκληματιών. Οι γκέισες και οι εταίρες συχνά διακοσμούσαν το σώμα τους με πολύπλοκες καλλιτεχνικές δημιουργίες. Παράλληλα, στην αυστηρή κοινωνία της Ιαπωνίας, ποινή κάποιου αδικήματος αποτελούσε ένα σχέδιο τατουάζ στο μέτωπο ή στο χέρι, ανάλογα με την σοβαρότητά του (Brain, 1983).

Οι αυτόχθονες Ιάπωνες Ainu άρχιζαν τη διακόσμηση του σώματός τους από την ηλικία των 10-13 ετών. Τα σχέδια στο σώμα έμοιαζαν με την παραδοσιακή τους φορεσιά (εικ. 11), την οποία συμπλήρωναν, περιλαμβάνοντας τοπία, σχέδια με λουλούδια, δράκους, φίδια κ.ά. (Brain, 1983). Ιδιαίτερα τα μέλη της ιαπωνικής μαφίας που είναι γνωστά ως Yakuza, ανέλαβαν την πρακτική του irezumi, κατοχυρώνοντάς την ως σήμα κατατεθέν για τους απογόνους της ιαπωνικής αυτής κουλτούρας. Η δερματοστιξία στο πρόσωπό τους γινόταν γύρω από το περίγραμμα των χειλιών, τα μάγουλα και το μέτωπο. Η ομάδα αυτή πίστευε ότι η δερματοστιξία είχε θεραπευτικές ιδιότητες με κύριο σκοπό τη λατρευτική, φυλετική, θρησκευτική και σεξουαλική ιδιότητα.

2.8 Η τέχνη του τατουάζ μέσα από τις πολυνησιακές τελετουργίες

Η φήμη του πολυνησιακού τατουάζ δυνάμωσε έπειτα από την «ανακάλυψη» της περιοχής από τον Άγγλο εξερευνητή James Cook το 1769. Σε αυτή τη γεωγραφικά και πολιτισμικά ξεχωριστή περιοχή θεωρείται ότι γεννήθηκε το πιο περίπλοκο και επιδέξιο τατουάζ του αρχαίου κόσμου. Η περιοχή αυτή έχει μια ιδιαίτερη ιστορία στις τροποποιήσεις του σώματος που χρονολογούνται από τα 1200 π.Χ. περίπου (Cains & Byard, 2008). Τα μοτίβα των παραδοσιακών πολυνησιακών πολιτισμών αποτελούν πηγή πολλών από τα σχέδια που

σήμερα χαρακτηρίζονται ως «tribal» (εικ. 12). Για τον λαό αυτό, το τατουάζ στο σώμα μαρτυρά στοιχεία της προσωπικότητας, αποτελεί σημάδι εξουσίας, εκφράζει την κοινωνική τάξη, τον χαρακτήρα και τη σεξουαλικότητα του ατόμου. Οι Πολυνησίοι πίστευαν στη θεϊκή προέλευσή του θεωρώντας ότι η πνευματική τους εξουσία ή η δύναμη της ζωής εμφανιζόταν μέσω των τατουάζ. Οι άντρες ζωγράφιζαν κάθε σημείο στο σώμα τους με ποικιλόμορφα σχέδια μέχρι τα τριάντα χρόνια τους, που αποτελούσαν στοιχεία του χαρακτήρα τους. Οι γυναίκες έφτιαχναν περιορισμένα σχέδια και σχήματα στα χέρια, στα πόδια και τους γοφούς, και μόνο μέχρι την ενηλικίωσή τους. Όταν άνδρες και γυναίκες έφταναν στην ηλικία που δεν επιτρεπόταν να προσθέσουν άλλο τατουάζ στο σώμα, συμμετείχαν σε μια εορταστικού χαρακτήρα τελετουργία με μουσική από φλογέρες και κρουστά (Gilbert, 2000).

2.9 Οι Μαορί της Νέας Ζηλανδίας και τα τατουάζ προσώπου

Οι Μαορί της Νέας Ζηλανδίας είχαν δημιουργήσει έναν από τους πιο εντυπωσιακούς πολιτισμούς που αντικατοπτρίζει την εκλεπτυσμένη τέχνη όλης της Πολυνησίας. Η διάστιξη άρχιζε συνήθως στην εφηβεία και τη χρησιμοποιούσαν για να γιορτάσουν σημαντικά γεγονότα καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους (Cains & Byard, 2008). Τα φυλετικά σχέδια των Μαορί προορίζονταν για τους πολεμιστές και τους αρχηγούς που αποτελούσαν την ανώτερη τάξη (Tsoikos, 2008). Οι Μαορί της Νέας Ζηλανδίας είχαν αποκτήσει εντυπωσιακή τεχνική και μοναδική δεξιοτεχνία. Τα τατουάζ που κάλυπταν το πρόσωπο με διακριτικά και εξατομικευμένα μοτίβα ονομάζονται «moko» ή «Maori» (εικ.13) και δήλωναν την καταγωγή, τις ικανότητές ή την κοινωνική θέση του κατόχου.

Τα παραδοσιακά εργαλεία που χρησιμοποιούνταν είναι γνωστά με την ονομασία «matarau uhi uhi». Φτιαγμένα από φάλαινα, χαυλιόδοντες αγριογούρουνου και κέλυφος χελώνας, δένονταν σε μια ξύλινη λαβή (εικ.14), έτσι ώστε χτυπώντας το κέλυφος με δύναμη στο δέρμα, ο χαυλιόδοντας να τρυπά για να εισχωρήσει η βαφή και να δημιουργηθεί το τατουάζ (Πολίτης, 2014). Οι χρωστικές ουσίες που χρησιμοποιούσαν για το τατουάζ στο πρόσωπο δημιουργούνταν από αιθάλη κασιτέρου μαζί με λίπος από περιστέρι, τα οποία φυλάγονταν για γενιές κάτω από το χώμα (Krutak, 2013).

Κεφάλαιο 3ο

Το τατουάζ στον δυτικό κόσμο από τον 18ο στον 20ό αιώνα

3.1 Η ανάπτυξη του τατουάζ στην Αγγλία του 18ου αιώνα

Η ιστορία του τατουάζ στη σύγχρονη Δύση ξεκινά από την Αγγλία του 18^{ου} αιώνα και μεταδίδεται στη Βόρεια Αμερική. Καθώς επιστρέφουν οι πρώτοι εξερευνητές από την Ανατολή, η πρακτική της τέχνης αλλάζει ριζικά. Τα τατουάζ έγιναν παράδοση στο βρετανικό ναυτικό, κυρίως με την επιστροφή του εξερευνητή Cook και του πληρώματός του από το ταξίδι τους στη Νέα Ζηλανδία και την Πολυνησία το 1771. Οι νεαροί ναύτες του, που είχε ως οδηγούς κατά το ταξίδι του στην Ωκεανία, κατέφτασαν καλυμμένοι με όμορφα τατουάζ και έκαναν γνωστή τη νέα τέχνη του σώματος στην πρωτοπορία του ευρωπαϊκού πολιτισμού, στους αγγλικούς αριστοκρατικούς κύκλους. Σύντομα, όλο και περισσότεροι αξιωματικοί του Πολεμικού Ναυτικού και του Στρατού άρχισαν να έχουν τα δικά τους τατουάζ. Στα μέσα του 18ου αιώνα τα περισσότερα βρετανικά λιμάνια είχαν ειδικό χώρο όπου υπήρχε τουλάχιστον ένας επαγγελματίας που ασκούσε την τέχνη του τατουάζ. Από τον 18^ο αιώνα και έπειτα, στην εποχή του Διαφωτισμού, το τατουάζ «αποστιγματίζεται» και η εφαρμογή του εξαπλώνεται σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα, λαμβάνοντας ιδιαίτερες διαστάσεις ανάμεσα στα μέλη της ναυτικής κοινότητας και σε όλα τα κοινωνικά στρώματα (εικ. 15). Ειδικότερα τα τατουάζ των ναυτικών συμβολίζουν τους διαφορετικούς προορισμούς σε μακρινά και εξωτικά μέρη καθώς και το μήκος του ταξιδιού τους (Μαυρίδου & Μπασούκας, 2010). Τα σχέδια συνήθως αποτύπωναν άγκυρες, πλοία, γοργόνες, ενώ ήταν στενά συνδεδεμένα με τον προσδιορισμό της ταυτότητας, ενώ χρησιμοποιήθηκαν και για σκοπούς ταυτοποίησης σε περιπτώσεις ναυτικών που έχασαν τη ζωή τους στη θάλασσα. Ο Ποσειδώνας στο πόδι ή μία χελώνα υποδείκνυε πως ο ναυτικός είχε περάσει τον Ισημερινό, ενώ η άγκυρα σήμαινε το πέρασμα του Ατλαντικού. Παράλληλα, τα τατουάζ χρησίμευαν και ως φυλακτά (DeMello, Encyclopedia of Body Adornment, 2007, σ. 189).

3.2 Η εξέλιξη του τατουάζ μέσα από το τσίρκο ως μορφή διασκέδασης

Από τα τέλη του 1800, τα τατουάζ παρουσιάζονται ως ένα σημαντικό κομμάτι της εμφάνισης ανθρώπων που δουλεύουν σε τσίρκα και καρναβάλια. Ο πρώτος άντρας

καλυμμένος εξ ολοκλήρου με τατουάζ σε φυλετικό πολυνησιακό ύφος ονομαζόταν James F. O' Connell. Για να δικαιολογήσει την ασυνήθιστη εμφάνισή του, ισχυρίστηκε πως έλαβε τα τατουάζ αυτά κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας του στον νότιο Ειρηνικό, όταν το πλοίο που τον μετέφερε ναυάγησε κάπου κοντά στα νησιά Caroline (εικ. 16). Μετά από περίπου πέντε χρόνια στο νησί, ένα πλοίο κατέπλευσε εκεί και τον έφερε πίσω στην Αμερική. Τότε ξεκίνησε τη ζωή στο τσίρκο λόγω της ασυνήθιστης εμφάνισής του το 1842, συγκεκριμένα ως μέρος ενός «freak show» (O'Connell, 1845).

Η σύνδεση μεταξύ του τατουάζ και του τσίρκου ξεκίνησε το 1804 όταν ο Jean Baptiste Cabri, ο πρώτος διάστικτος Ευρωπαίος που εκτέθηκε σε δημόσια θέα, ένας Γάλλος λιποτάκτης ο οποίος κατέφυγε στα Νησιά του Ειρηνικού (εικ.17). Επέλεξε να ζήσει στο νησί Marquesas με τη σύζυγό του, ενθουσιασμένος από την πρακτική του τατουάζ. Στα μέσα της δεκαετίας του 1800, ανακαλύφθηκε στο νησί από Ρώσους εξερευνητές, ενώ το πέρασμά του πίσω στον δυτικό κόσμο, τον βρήκε να περιηγείται εκθέτοντας τον εαυτό του, διηγούμενος ιστορίες της ζωής του με τους «άγριους» των νησιών (Dyk, 2017). Το γεγονός δημιούργησε μεγάλη αίσθηση αποφέροντας κέρδη εξαιτίας του πλήθους που συνέρρεε για να αντικρύσει τον επαναπατρισμένο απαχθέντα. Η επιτυχία του οδήγησε πολλούς άνεργους να ασχοληθούν με την πρακτική της τέχνης του τατουάζ και την έκθεσή τους σε καρναβάλια, τσίρκο και μουσεία με σκοπό την οικονομική τους αποκατάσταση.

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, η εποχή άλλαξε και το μελάνι έγινε είδος διακόσμησης. Η τέχνη του τατουάζ άρχισε να κερδίζει όλο και περισσότερη δημοτικότητα, ενώ ο σιδηρόδρομος που συνέδεσε από το 1869 τις ανατολικές και δυτικές ακτές των Ηνωμένων Πολιτειών, γνωρίζοντας μια άνευ προηγουμένου περίοδο ανάπτυξης, μετέφερε και την πρακτική του τατουάζ σε διαφορετικές πολιτείες (Dyk, 2017).

Κατά τη διάρκεια του τελευταίου τέταρτου του 19^{ου} και του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα, η διάδοση του τατουάζ οφείλεται κατά πολύ στο τσίρκο (Otter, 1999). Γνωστή ως «tattoo lady», η «La Belle Irene» έκανε το ντεμπούτο της στο Λονδίνο το 1890. Είναι η πρώτη γυναίκα με τατουάζ και γνώρισε λαμπρή καριέρα ως καλλιτέχνηδα σε τσίρκα, διακοσμημένη με λουλούδια, πουλιά, καρδιές, κυπαρίσσια και συναισθηματικές επιγραφές (εικ. 18). Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, καλλιτέχνες τατουάζ και διάστικτα σώματα πολλαπλασιάστηκαν. Η ζήτηση για τατουάζ αυξήθηκε και ο ανταγωνισμός έγινε έντονος, με τους ιδιοκτήτες τσίρκων να αναζητούν όλο και πιο εξεζητημένα μοτίβα για το εκκεντρικό αυτό θέαμα, στοχεύοντας στη μεγαλύτερη προσέλκυση πελατών (Gilbert, 2000). Εκτός από τις τέντες των υπαίθριων παραστάσεων, νέοι καλλιτέχνες τατουάζ εργάζονταν και σε μικρούς ημιπαράνομους χώρους, όπως σε μπαρ, κουρεία, ή απόμερα στενά.

3.3 Η συλλογή κεφαλιών με Μόκο από Ευρωπαίους

Από τα μέσα του 19ου αιώνα παρατηρείται ιδιαίτερο ενδιαφέρον από τους αριστοκρατικούς κύκλους της Ευρώπης για τα παραδοσιακά τατουάζ προσώπου στη Νέα Ζηλανδία της φυλής Μαορί, τα μέλη της οποίας θεωρούν το κεφάλι ως το πιο ιερό μέρος του σώματος. Τα γνωστά ως τατουάζ μοκο δίνονταν κυρίως σε άνδρες που κατείχαν υψηλή θέση στην κοινωνία. Όταν κάποιος με μοκο πέθαινε, τότε ολόκληρο το κεφάλι του διατηρούνταν, προκειμένου να τιμηθεί η υψηλή κοινωνική του θέση και να χρησιμοποιηθεί σε ιερές τελετές από την οικογένειά του. Τα μοκο έγιναν γνωστά στην αγγλική κοινότητα όταν προέκυψαν οι πρώτοι συλλέκτες κεφαλών το 1820, οι οποίοι ανέπτυξαν ιδιαίτερα το εμπόριό τους (εικ. 19). Όταν οι Ευρωπαίοι έφθασαν στη Νέα Ζηλανδία, τα κεφάλια με μοκο έγιναν πολύτιμα αντικείμενα με αποτέλεσμα την ανταλλαγή κεφαλών των Μαορί μαζί με όπλα. Επειδή οι Ευρωπαίοι είχαν τακτική επαφή με τις φυλές Μαορί, η πρακτική αυτή

επικράτησε τόσο πολύ, που σύντομα οι ιθαγενείς επιτέθηκαν σε γειτονικές φυλές με μοναδικό σκοπό να αποκτήσουν κεφάλια. Το φαινόμενο είχε αρνητικό αντίκτυπο στην ευρωπαϊκή κοινωνία, κυρίως όταν έγινε γνωστό ότι έμποροι σκότωναν σκλάβους για να τους πουλήσουν, αφού πρώτα δημιουργούσαν ψεύτικα τοκο στα κεφάλια τους (Serena, Katie, 2017).

3.4 Τα σύγχρονα εργαλεία δερματοστιξίας στο τέλος του 19ου αιώνα

Η τεχνολογία έφερε ανατρεπτικές αλλαγές σε αυτή την αρχαία τέχνη με την εισαγωγή της ηλεκτρικής μηχανής τατουάζ, η οποία επαναπροσδιόρισε τη βιομηχανία του τατουάζ. Η σύγχρονη εφεύρεση ανήκει στον Samuel O' Reilly, ο οποίος κατασκεύασε και πατένταρε το 1891 το πρώτο ηλεκτρικό περιστροφικό μηχάνημα για τατουάζ. Ο ίδιος βασίστηκε σε μια προηγούμενη πατέντα του Thomas Edison, αναπτύσσοντας μία από τις αποτυχημένες εφευρέσεις του, το ηλεκτρικό στυλό – ένα μηχάνημα χαρακτηριστικής με τη δυνατότητα να χαράζει σε σκληρές επιφάνειες (Πολίτης, 2014). Το νέο μηχάνημα για τατουάζ ήταν πλέον φορητό καθιστώντας πολύ πιο εύκολη τη δουλειά ενός καλλιτέχνη. Αποτελούνταν από ηλεκτρικό μοτέρ, γύρω από περιστρεφόμενο άξονα, ο οποίος σήκωνε και κατέβαζε τη βελόνα, επιτυγχάνοντας την επαναληπτική κίνησή της με την ίδια ταχύτητα και δύναμη (εικ. 20). Αργότερα εμφανίστηκαν βελτιωμένες εκδόσεις του αρχικού αυτού εργαλείου (coiltattoo machines). Η αποτύπωση του σχεδίου γινόταν πλέον με λιγότερο επώδυνο τρόπο και ήταν φθηνότερη, άρα προσιτή σε όλες τις κοινωνικοοικονομικές τάξεις. Επίσης προκαλούσε μικρότερη ζημιά στο δέρμα και πλέον υπήρχε η δυνατότητα αλλαγής βελόνων, διαφορετικών για περίγραμμα και σκίαση, οι οποίες δεν αλλάξει κατά πολύ από την αρχική εφεύρεση του Samuel O' Reilly (Πολίτης, 2014).

3.5 Συνοψίζοντας ως προς τους συμβολισμούς του τατουάζ ως το τέλος του 19ου αιώνα

Τα τατουάζ καταγράφονται σε διάφορους πολιτισμούς σε όλον τον κόσμο εδώ και πάνω από 5000 χρόνια. Συνοψίζοντας τους συμβολισμούς που συναντώνται, μπορεί να επιχειρηθεί μία σύγκριση και αναζήτηση κοινών αξόνων με τους σύγχρονους μηχανισμούς ανάγνωσης και δημιουργίας του τατουάζ.

Η χρήση του τατουάζ ως μορφή διακόσμησης και προστασίας ή ως εκφραστικό μέσο λατρείας αποσκοπεί στο να αποτυπώσουν οι κάτοχοί του τα σύμβολα πίστης στο σώμα, για να ισχυροποιήσουν τους δεσμούς με τα πρόσωπα ή τα αντικείμενα λατρείας τους. Τα τατουάζ χρησιμοποιήθηκαν ως σύμβολα κοινωνικής θέσης, στο πλαίσιο θρησκευτικών τελετουργικών για τη μετάβαση στα διαφορετικά στάδια της ζωής. Όπως παρατηρείται σε πολλούς πολιτισμούς, τελετές μύησης σηματοδοτούν σημαντικές περιόδους όπως την εφηβεία, το πέρασμα στην ενήλικη ζωή, τη γονιμότητα των γυναικών, την περίοδο της εγκυμοσύνης και της γέννας, ή τον θάνατο. Ακόμα, χρησιμοποιήθηκαν ευρύτατα για τη θεραπεία ρευματισμών, κεφαλαλγιών και άλλων παθήσεων, ως μέσο θεραπείας ή διαλογισμού.

Σε άλλες περιπτώσεις, τα τατουάζ ταυτίστηκαν με την εγκληματικότητα και τη διαφορετικότητα, αφού κοσμούσαν σώματα ναυτικών, φυλακισμένων και ανθρώπων του περιθωρίου. Λειτουργήσαν επίσης με αρνητικό αντίκτυπο, ως σύμβολα για την αποφυγή λιποταξιών, ενώ ταυτίστηκαν ακόμα με την τιμωρία σε αντισυμβατικές συμπεριφορές, επιδεικνύοντας στην κοινότητα τον παραβάτη και στιγματίζοντάς τον. Η χρήση του τατουάζ αναγνωρίστηκε ως σύμβολο σε πολεμιστές και σε στρατιώτες για τον εκφοβισμό των αντιπάλων, αλλά και για την ταυτοποίησή τους ως μέλη μίας συγκεκριμένης ομάδας. Τέλος, τα τατουάζ χρησιμοποιήθηκαν ως μορφή κρυπτογραφίας για τη μεταφορά και μετάδοση εμπιστευτικών πληροφοριών.

3.6 Η εξέλιξη του τατουάζ κατά τον 20ό αιώνα: Ο άνθρωπος Ζέβρα και οι ροκ-χίπις

Για τον δυτικό κόσμο, τα τατουάζ δεν ήταν πολύ κοινά ή κοινωνικά αποδεκτά μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα. Μέχρι αυτή την περίοδο, προορίζονταν για ένα μικρό πληθυσμό, κυρίως εκείνους που εργάζονταν στη βιομηχανία της ψυχαγωγίας. Ένα από τα διασημότερα πρόσωπα της εποχής ήταν ο Horace Ridler ή ο «The Zebra Man». Το 1927, ζήτησε από τον κορυφαίο καλλιτέχνη τατουάζ του Λονδίνου George Burct ένα τατουάζ με το σχέδιο της αρεσκείας του το οποίο θα του προσέδιδε κάτι το ξεχωριστό στην εμφάνισή του, γεμίζοντας το σώμα και το πρόσωπό του με τις χαρακτηριστικές ρίγες της ζέβρας. Ήθελε να μετατραπεί σε «φρικιό» έτσι ώστε να κερδίζει περισσότερα χρήματα στο τσίρκο (εικ. 21). Τα «freak shows», όμως, οι φρικιαστικές εκπομπές γνωστές για την έκθεση ανθρώπων με τατουάζ και σωματικές δυσμορφίες σύντομα δέχθηκαν επίθεση, με αποτέλεσμα πολλά από αυτά να σταματήσουν να περιλαμβάνουν ανθρώπους με τατουάζ (Gilbert, 2000).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930, η κυβέρνηση της Αμερικής εισαγάγει τους αριθμούς κοινωνικής ασφάλισης. Η αυστηρή προειδοποίηση της κυβέρνησης προς τους πολίτες ήταν, πως ποτέ κανείς δεν πρέπει να ξεχάσει τον αριθμό αυτό, με αποτέλεσμα ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων επιλέγει να το χαραξεί στο δέρμα του σαν τατουάζ (εικ.22).

Η δεκαετία του 1940 είδε τη γέννηση του εικονικού στιλ τατουάζ που δημιουργήθηκε από τον καλλιτέχνη Norman Keith Collins. Δημιουργώντας τις δικές του χρωστικές ουσίες, πρόσθεσε χρώμα στα σχέδιά του, που ήταν επικεντρωμένα σε ναυτικά ή στρατιωτικά μοτίβα από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο Lew ο Εβραίος ήταν ένας από τους σημαντικότερους καλλιτέχνες τατουάζ στη Νέα Υόρκη κατά τις αρχές του 20ού αιώνα. Ήταν ένας από τους πρώτους κατασκευαστές old school φλας (εικ. 23), έτοιμων δηλαδή στυλιζαρισμένων σχεδίων σαν δείγματα, τα οποία χρησιμοποιούνται στα καταστήματα τατουάζ προς επιλογή από τον πελάτη (Hardy, 2018). Δημοφιλή σχέδια εκείνης της εποχής ήταν τα ιστιοφόρα, οι γυναίκες, οι καρδιές, τα τριαντάφυλλα, τα μαχαίρια, οι αετοί, οι λύκοι, οι πάνθηρες, τα κρανία, οι σταυροί και οι χαρακτήρες κινουμένων σχεδίων της εποχής. Τα χαρακτηριστικά κρύα περιγράμματα, τα συμπαγή χρώματα και η ομαλή σκίαση δημιούργησαν ένα ύφος που καθορίζει την εποχή.

Η τέχνη του τατουάζ δέχθηκε σημαντικές αλλαγές με την ανάπτυξη της σύγχρονης δυτικής σκέψης, όπως και οι συμβολισμοί που έλαβε η συγκεκριμένη τέχνη από τα πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα κάθε εποχής. Τα τατουάζ απολάμβαναν μια τεράστια πατριωτική έκρηξη χάρη στον Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Περισσότεροι άνδρες πήραν τατουάζ για να τιμήσουν την υπηρεσία τους στις ένοπλες δυνάμεις. Με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου διάφορες καταστάσεις επηρέασαν την πρακτική του τατουάζ, με αποτέλεσμα να χάσει την αυξημένη αναγνώρισή της (Αρτεμάκης, 2014). Η χρήση του τατουάζ από τους

Ναζί, με σκοπό να σημειώνουν τον αριθμό εισαγωγής στα χέρια των κρατουμένων ήταν ένας από τους κυριότερους λόγους που το τατουάζ έφερε απέχθεια σε πολύ κόσμο. Έπειτα, η ιατρική κοινότητα άρχισε να κατηγορεί το τατουάζ ως υπεύθυνο για τη μεταφορά θανατηφόρων νοσημάτων. Η χρήση της ίδιας βελόνας στον επόμενο πελάτη οδήγησε στην κατηγορία πως δεν λαμβάνονταν τα απαραίτητα μέτρα υγιεινής. Τα τατουάζ στιγματίστηκαν επίσης και ως σύμβολα υπενθύμισης του τι είχε προκαλέσει ο πόλεμος στην κοινωνία, έτσι η πρακτική αυτή συνεχίστηκε να θεωρείται παραβατική, με κύριους εκφραστές μέλη συμμοριών, μοτοσικλετιστών και κατάδικων (Fisher, 2002, σελ. 97, Sanders & Vail, 2008, σελ. 18).

Οι δεκαετίες του 1960 και 1970 είναι οι περίοδοι που η πολιτική και κοινωνική κατάσταση φαίνεται να αλλάζει κάτω από τις πιέσεις των κινήσεων διεκδίκησης φυλετικής ισότητας, της κοινότητας των gay, lesbians και του φεμινιστικού κινήματος, των hippies, των punk και του Rock. Το σώμα παίρνει σημαντική θέση και μεσολαβεί ανάμεσα στο ατομικό και στο κοινωνικό του περιβάλλον. Η δεκαετία του '60 είδε μια αύξηση των τατουάζ στα μέσα ενημέρωσης, με κύριους πρωταγωνιστές διάσημους μουσικούς όπως η Janis Joplin, μια από τις πιο επιτυχημένες και ευρέως γνωστής ροκ τραγουδίστριας της εποχής (εικ. 24). Μια ακόμα αλλαγή στη βιομηχανία κατά την περίοδο της δεκαετίας του '70 παρουσιάζεται στην εικονογραφία. Παρατηρείται πως περισσότερες γυναίκες εντάσσονται στη βιομηχανία αυτή, οι οποίες προκειμένου να προβάλλουν μία διαφορετική αισθητική και ιδανικά εντάσσουν χρώματα όπως τα πιο ήπια παστέλ στο τατουάζ (Belden, 2017). Οι χίπις του κόσμου ακολουθούν τις ιδέες της ελευθερίας, και έτσι τα σήματα ειρήνης και τα σχέδια λουλουδιών γίνονται ιδιαίτερα δημοφιλή αυτή τη δεκαετία, ξεφεύγοντας με αυτόν τον τρόπο από τις στερεότυπες μορφές.

Η δεκαετία του '70 ήταν μια λαμπρή εποχή για την τέχνη του τατουάζ, τόσο για άντρες όσο και για γυναίκες που είχαν ως σκοπό την προσωπική αναζήτηση και τον πειραματισμό. Διεκδικώντας την αυτονομία του, ο άνθρωπος είναι ο απόλυτος κυρίαρχος στην αποτύπωση της δικής του πραγματικότητας, νιώθοντας την ανάγκη να διηγηθεί την ιστορία του, να αποτυπώσει τα συναισθήματά του στο σώμα του και τα επικοινωνήσει στους υπολοίπους.

Η δεκαετία της εξάπλωσης του φαινομένου ήταν η δεκαετία του 1980: τα τατουάζ γίνονται μεγαλύτερα και τα χρώματα φωτεινότερα. Η πρακτική του τατουάζ μεταφέρεται πλέον σε studios, που παρέχουν καλύτερες συνθήκες υγιεινής, αποστειρωμένο και εκσυγχρονισμένο εξοπλισμό, συνεπώς και καλύτερα υλικά. Ήδη από τα μέσα του 1990, η καλλιτεχνική βιομηχανία δερματοστιξίας είναι από τις πιο ραγδαία αναπτυσσόμενες (Vail, 1999).

Κεφάλαιο 4ο

Το σώμα σε επικοινωνία με τον εαυτό και την κοινωνία τον 20ό και 21ο αιώνα.

Η θέση του τατουάζ στη σύγχρονη εποχή

Η παγκοσμιοποίηση αλλάζει τον κόσμο μας και μεταβάλλει επίσης τη σχέση που έχουν οι άνθρωποι με τα δικά τους σώματα. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο διαπιστώνουμε μία πρωτοφανή έξαρση του φαινομένου της δερματοστιξίας. Η νεωτερικότητα εγκαινίασε μία εποχή κοινωνικών κατασκευών των ταυτοτήτων όπου έχουν διαδοθεί ευρέως μέσω της παγκοσμιοποίησης (Μαδιανού, 2007, σ. 59). Το θέμα της αισθητικής διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για τις αξίες και τα πρότυπα της δυτικής καταναλωτικής κουλτούρας όπου το τατουάζ αποτελεί φαινόμενο της παγκόσμιας πολιτιστικής οικονομίας. Οι κοινωνικοπολιτιστικές δομές όχι μόνο διαχειρίζονται την κατανάλωση αλλά δημιουργούν και νέες ανάγκες όλο πιο ομοιόμορφες και τυποποιημένες. Η άνθηση της τέχνης του τατουάζ συνεχίζει παρατηρώντας την ποικιλομορφία στα σχέδια και τα μοτίβα (Martí, 2010). Η παγκοσμιοποίηση φαίνεται ότι αντικατοπτρίζει συγκεκριμένες κοσμοθεωρίες συγκεκριμένων πολιτισμών ή κοινωνιών, ομοιόμορφες συμπεριφορές που προέρχονται από κυρίαρχα παραδείγματα. Μερικοί εκφράζουν την διαφορετικότητα στο πλαίσιο των πολιτισμών τους. Υπάρχουν όμως πολλοί άλλοι πολιτισμοί στον κόσμο που είχαν μια πλούσια παράδοση στα τατουάζ και λόγω της άμεσης ή έμμεσης δυτικής επιρροής, η παράδοση είναι πλέον στη διαδικασία εξαφάνισης (Martí, 2010). Τα παραδοσιακά τατουάζ προσώπου σε συγκεκριμένες περιοχές, στην ανατολική Κίνα δεν είναι μόνο υποτιμημένα στις μέρες μας αλλά θεωρούνται κάτι άσχημο. Η διοίκηση και το Κινεζικό κομμουνιστικό κράτος προκειμένου να απαλλαγούν από αυτές τις πρακτικές τιμωρούν τους αντιδραστικούς πολίτες που τις χρησιμοποιούν, με αποτέλεσμα η πρακτική του τατουάζ στις περιοχές αυτές να εγκαταλειφθεί πλήρως.

Η άνθηση των social media δεν ήρθε χωρίς κινδύνους καθώς το κοινό άρχισε να ενημερώνεται όλο και περισσότερο. «Οι σημερινές διεργασίες παγκοσμιοποίησης, κυρίως μέσω των ισχυρών μέσων μαζικής ενημέρωσης, έχουν εξαπλωθεί σε όλον τον πλανήτη (εικ.25). Οι ιδεατές εικόνες του σώματος που αντιστοιχούν στα δυτικά κριτήρια, όσον αφορά τα ιδανικά ομορφιάς όσο και την κοινωνική παρουσίαση του σώματος υποστηρίζει ένα σώμα χωρίς σημάδια» (Oksanen & Turtiainen, 2005). Μέσω της διαδικασίας της εμπορευματοποίησης και των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων τα κοινωνικά μέσα

ενημέρωσης γίνονται εθιστικά, με αποτέλεσμα τα άτομα πολλές φορές να έχουν την ανάγκη να μιμηθούν τα τατουάζ συγκεκριμένων αστέρων που θαυμάζουν (Martí, 2010). Τα social media χρησιμοποιούν τεχνητή νοημοσύνη που μιμείται τον εγκέφαλο και προωθεί το περιεχόμενο που εμφανίζεται στους χρήστες θολώνοντας τις γραμμές μεταξύ της αντίληψης και της πραγματικότητας. Με αυτόν τον τρόπο προβάλλουν ταυτόχρονα ως κουλτούρα την προβολή του σώματος και της σύγχρονης αντίληψης για συνεχή αλλαγή και βελτίωση του. Έχουμε διαπιστώσει, πως το σώμα είναι μια διχοτομημένη οντότητα, ταυτόχρονα βιολογικά και πολιτιστικά όπου γίνεται μια εξαιρετική τοποθεσία για την έκφραση του εαυτού και της ταυτότητας. Μέσω του τατουάζ «η αντανάκλαστικότητα του εαυτού επεκτείνεται στο σώμα» (Giddens, *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*, 1991, p. 77). Το σώμα έρχεται στο επίκεντρο ως κάτι που μπορεί να τροποποιηθεί και να βελτιωθεί. Με αυτόν τον τρόπο, το σώμα γίνεται μια εξαιρετική τοποθεσία για την έκφραση του εαυτού και της ταυτότητας προκειμένου να αποκτήσει κάποια σταθερότητα (Kosut, *Tattoo Narratives: The intersection of the body, self-identity and society*, 2000). Το τατουάζ είναι σημαντικό ως προς την ανεξαρτησία, έτσι τα άτομα χρησιμοποιούν το σώμα τους ώστε να δηλώσουν ποιοι είναι στη σύγχρονη κοινωνία η οποία δημιουργεί αστάθεια και ανασφάλεια, ή σαν μία νέα δομή κατασκευής στύλ. Η μαζική κατανάλωση του τατουάζ στις νεανικές υποκουλτούρες είναι αποτέλεσμα του αυξημένου ενδιαφέροντος μεταξύ του σώματος, της ταυτότητας και της κοινωνίας. Μέσω της πράξης του τατουάζ το σώμα γίνεται ο ελεγχόμενος μικροσκοπικός κόσμος του καθενός (Kosut, *Visual Sociology*, 2000). Το σώμα τροποποιείται σε σχέση με τη ζωή, ώστε να είναι πάντα κάτι μόνιμο αλλά και κάτι που μπορεί να μετατραπεί. Προσαρμόζεται πιο κοντά στον ιδανικό εαυτό με στόχο την επαναφορά της χαμένης αρμονίας (Oksanen & Turtiainen, 2005). Επομένως και η ευχαρίστηση σχετίζεται με το τατουάζ όταν πηγάζει από την αίσθηση του ελέγχου, όπως και η επίτευξη της ενίσχυσης της αυτοπεποίθησης του ατόμου. Η γενική βελτίωση του σώματος πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη σε σχέση με το θέμα της άυλης κληρονομιάς που είναι στην πραγματικότητα οι πολιτιστικές εκφράσεις ολόκληρης της ανθρωπότητας που δεν λαμβάνονται πάντοτε σωστά υπόψη.

Σκοπός της ιστορικής διαδρομής ήταν να βοηθήσει τον αναγνώστη να αποκτήσει μια εικόνα για τον κόσμο των τατουάζ. Επιπλέον, το να γίνει αντιληπτό ότι η τέχνη αποτελεί μία εκπληκτική εναλλακτική μορφή έκφρασης με διαφορετικούς συμβολισμούς. Φθάνοντας προς το τέλος του 20ού αιώνα, από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα, η κοινωνιολογική, ανθρωπολογική και ψυχολογική προσέγγιση του σώματος αρχίζει να αποκτά περισσότερο ενδιαφέρον. Ο Marcel Mauss, ένας από τους πρώτους ανθρωπολόγους, κάνει λόγο για τρεις τρόπους προσέγγισης του σώματος: τη βιολογική, την ψυχολογική και την κοινωνιολογική. Ο Mauss μέσα από εθνογραφικά παραδείγματα διαπιστώνει ότι στο σώμα του καθενός εγγράφεται ο πολιτισμός κάθε κοινωνίας (Mauss, 1979). Η αρνητική άποψη για τα τατουάζ έχει βιώσει στη Δύση μια αξιοσημείωτη αλλαγή, ειδικά από τη δεκαετία του '90. Σήμερα υπάρχουν πολλοί νέοι, αλλά και όχι τόσο νέοι που δεν αποκηρύσσουν να δώσουν στο σώμα τους ένα άγγιγμα της προσωπικότητας μέσω των

Επομένως το σώμα μετατρέπεται σε «τόπο» έκφρασης και διαμόρφωσης της κοινωνικής ταυτότητας, με το δέρμα να γίνεται σημείο αναφοράς, το οποίο φέρνει σε επαφή το ατομικό με τον κόσμο, λειτουργώντας ατομικά και κοινωνικά. Το τατουάζ λειτουργεί ως μέσο επικοινωνίας στην επιφάνεια παρέχοντας όμως πληροφορίες για τον ιδιοκτήτη του και καταλήγοντας ως μία αποτύπωση της εξατομικευμένης ταυτότητας. Μπορεί να θεωρηθεί ακόμη ως εργαλείο ψυχοθεραπείας, αφού έμμεσα βοηθά στην αναζήτηση της σχέσης μεταξύ των τατουάζ και της ψυχολογίας των κατόχων τους.

Μια έρευνα βασισμένη στον Goffman έθιξε το θέμα της διαχείρισης της προσωπικής εικόνας και ταυτότητας. Σε αυτήν δηλώνεται πως το τατουάζ λειτουργεί ως επικοινωνιακός μηχανισμός και είναι το αποτέλεσμα της κοινωνικοποίησης του ατόμου όπως ακριβώς η ένδυση ή άλλα χαρακτηριστικά. Ο νεωτερισμός μας αναγκάζει να δηλώσουμε την ταυτότητά μας, έτσι οι άνθρωποι προσπαθούν με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο να προσδιορίσουν την ταυτότητά τους. Κάτι που στη σύγχρονη εποχή βοήθησε την αίσθηση του ατόμου να κατανοήσει ποιός είναι στην πραγματικότητα, είναι και το τατουάζ αφού αντικατοπτρίζει τους προσωπικούς τους μύθους και δημιουργεί μια αίσθηση σταθερότητας και μονιμότητας σε έναν ολοένα πιο περίπλοκο και κατακερματισμένο κόσμο (Weller, 2014). Αυτό έχει σε επαφή με την κατανάλωση, έτσι και οι εταιρείες κατανοούν ότι η ταυτότητα και η προσωπική αφήγηση είναι εξαιρετικά αποτελεσματικά εργαλεία για την πώληση των προϊόντων. Η καταναλωτική κουλτούρα αντικατοπτρίζει αυτή την κατάσταση, καθώς οι καταναλωτές προσαρμόζονται στις αλλαγές αυτές αλλάζοντας τον τρόπο ζωής τους (Velliquette, Murray, & Evers, 2006). Σήμερα, το διακοσμητικό τατουάζ θεωρείται μια έκφανση καθημερινής τέχνης στο πλαίσιο των life style αντιλήψεων, αν και από την άλλη πλευρά έχει συνδεθεί με ριψοκίνδυνες και ψυχοπαθολογικές μορφές συμπεριφοράς (Goffman, 1963).

Κατά τον 21ο αιώνα, το τατουάζ συναντά ίσως τη μεγαλύτερη αποδοχή που γνώρισε σε ολόκληρη τη μοντέρνα ιστορία του (Strohecker, 2011). Μελέτες οδήγησαν τον Strohecker στη διαπίστωση ότι τα στοιχεία όπως η εξερεύνηση του εαυτού, ο πειραματισμός με το σώμα, η αυτο-πραγμάτωση, η «κατεργασία του σώματος» (Body Work) ,η πνευματική διεύρυνση, η αυτο-εκτίμηση, η κριτική στάση απέναντι στο κυρίαρχο ως εξουσία, η ανακούφιση της οδύνης του (ψυχοσωματικού) τραύματος, ο «τουρισμός ταυτότητας», η μίμηση και η επανοικειοποίηση του σώματος ή η χρήση του για τη μεταφορά κοινωνικών νοημάτων και μηνυμάτων έχουν άμεση σχέση με το τατουάζ και πως τα άτομα χρησιμοποιούν τατουάζ ως κύριο μέσο για τον έλεγχο της ζωής (Strohecker, 2011, p. 26). Αντιθέτως σύμφωνα με τη Modesti, στην κοινωνία μας κυριαρχεί ένα συνονθύλευμα εικόνων, συμβόλων και μηνυμάτων και μπορεί να είναι σχεδόν αδύνατον να αναπτυχθεί μια συγκεκριμένη ιδέα για το «τι είναι στα αλήθεια αυθεντικό» (Modesti, 2008, p. 210)

Υπό το πρίσμα των παραπάνω αντιλήψεων, στο κεφάλαιο αυτό θα μελετηθούν τα κίνητρα που ωθούν σήμερα στην απόφαση για δερματοστιξία όπως και στην επιλογή σχεδίου. Οι κατηγορίες που θα αναπτυχθούν στη συγκεκριμένη ενότητα περιλαμβάνουν τη μόδα και γενικότερα την τάση της εποχής, την έκφραση της ατομικότητας, την εξιστόριση κάποιου βιώματος, την ένταξη σε μια υποομάδα, την αντίσταση, την πνευματικότητα και την κουλτούρα της ομάδας (Fisher, 2002).

4.1 Μόδα

Στις παγκοσμιοποιημένες και βιομηχανοποιημένες κοινωνίες, η ανάπτυξη μιας μόδας με ισχυρά διακρατικά οικονομικά συμφέροντα είναι κοινό φαινόμενο, και σε αυτό το πλαίσιο έχει προωθηθεί και η παγκοσμιοποιημένη κατανάλωση και εξάπλωση του τατουάζ σε ανθρώπους από όλα τα κοινωνικά στρώματα (DeMello, Bodies of Inscription: a Cultural History of the Modern Tattoo Community, 2000). Έχει διαπιστωθεί ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν επηρεάσει την αύξηση της δημοτικότητας της δερματοστιξίας μαζί με τη μόδα και τη «συνταγή» ομορφιάς. Η δύναμη των μέσων προκαλεί συμβολικές μεταμορφώσεις από πρότυπα διαφόρων ατόμων των οποίων τη συμπεριφορά προσπαθεί να μιμηθεί ο απλός κόσμος (DeMello, 1995). Το θέμα έχει πάρει τόσο μεγάλες διαστάσεις στις ΗΠΑ, που στον αντίποδά του έχει διαμορφωθεί ένα είδος κινήματος με σκοπό τη

δημόσια εκδήλωση της ατομικής ιδιαιτερότητας στη μεταμοντέρνα καταναλωτική κοινωνία (Atkinson, 2003).

Ο μετασχηματισμός της πρακτικής της δερματοστιξίας συνέπεσε με την έκρηξη του διαδικτύου στα τέλη της δεκαετίας του '90, όταν τα τατουάζ άρχισαν να φαίνονται διαφορετικά και να εντάσσονται σε νέα πλαίσια. Ειδικότερα οι εικόνες που προβάλλουν οι τηλεοπτικές εκπομπές, τα περιοδικά, οι ταινίες ή τα κοινωνικά δίκτυα λειτουργούν ως εξαιρετικά ισχυροί πομποί επιρροής στο στυλ, τη μόδα και το σώμα, καλλιεργώντας στους καταναλωτές την επιθυμία τροποποιήσεων του εαυτού τους.

Με αυτό τον τρόπο το τατουάζ επαναπροσδιορίζεται ως ένα κοινό χαρακτηριστικό για όλους μέσα από τις αφηγήσεις των ΜΜΕ. Είναι προφανές ότι στη σύγχρονη εποχή το τατουάζ ορίζεται μέσα από πρότυπα δημοφιλών αστέρων της μουσικής ή της μόδας ως ένα είδος καλλωπισμού ή ακόμη και ως σύμβολο δημοφιλίας. Ενώ αρχικά οι νέοι γνώριζαν νέα σχέδια τατουάζ μέσω διαγωνισμών τατουάζ, περιοδικών ή βιβλίων, στη σύγχρονη εποχή η πρόσβαση σε εκατομμύρια σχέδια τατουάζ στο διαδίκτυο επιτρέπει να ανακαλυφθούν νέες τεχνικές, σχέδια και προσεγγίσεις από όλο τον κόσμο. Καθώς όλο και περισσότεροι άνθρωποι ασχολούνται με τα κοινωνικά μέσα, οι καλλιτέχνες τατουάζ προωθούν την τέχνη τους στο διαδίκτυο και μέσω των σελίδων τους προσελκύουν περισσότερους υποψήφιους κατόχους τατουάζ, ανεβάζοντας ταυτόχρονα την ποιότητα των δημιουργιών τους και τον αριθμό των επιλογών. Σε αντίθεση με αυτή τη θετική επίδραση στην εξάπλωση του τατουάζ, παρατηρείται βέβαια να προωθούνται και λανθασμένα πρότυπα ή τατουάζ χαμηλής δεξιότητας, και πάλι μέσα από το πρότυπο και την επιρροή δημοφιλών προσώπων. Ως εκ τούτου, συμπεραίνεται ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και το διαδίκτυο είναι ενεργοί δίαυλοι διάδοσης του τατουάζ και πηγής υποστήριξης των τροποποιήσεων του σώματος, της μίμησης ή της τάσης για επίδειξη (Coe et al. 1992 στο Firmin, Tse, Foster, Angelini, 2012, σ.87).

4.2 Αισθητική

Η εξωτερική εμφάνιση γίνεται το επίκεντρο ενεργειών αναδιαμόρφωσης και μετατρέπεται σε σημαντικό μέλημα του υποκειμένου, το οποίο μέσα στο πεδίο της ελεύθερης αγοράς παίρνει τη μορφή αγαθού και συμβάλλει στην εμπορευματοποίηση του ίδιου του σώματος (Featherstone, 2003). «Τα άτομα επιθυμούν να πλησιάσουν την ομορφιά, αφού τα πολιτισμικά ιδανικά περιλαμβάνονται στην έκφραση των αξιών και των πεποιθήσεων της κοινωνίας» (Jury and Jury, 1986). Ορισμένες μορφές τατουάζ ενισχύουν τα κοινωνικά πρότυπα εμφάνισης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των ανδρών, οι οποίοι προτιμούν σύμβολα τατουάζ που συνδέονται με τον ανδρισμό και τη ρωμαλεότητα. Είναι μέρος της διαδικασίας του στολισμού που χρησιμεύει στο να νιώθουν πιο άνετα με το ίδιο τους το σώμα, αποκαλύπτοντας ή αποκρύπτοντας μέρη του, όταν αυτό βρίσκεται σε κοινή θέα. Το τατουάζ αποτελεί μέσο έκφρασης της επιθυμίας να συμβάλουν οπτικά στην ομορφιά τους, προβάλλει ζητήματα ταυτότητας όπως η αυτοεκτίμηση ή το ωραίο, ακόμη και τις ιδεολογικές πεποιθήσεις τους. Συνήθως επιλέγουν να κάνουν κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο επειδή νιώθουν ότι τους εκφράζει ή με αυτόν τον τρόπο θέλουν να ταυτιστούν με τα χαρακτηριστικά του, πιστεύοντας ότι το σχέδιο καθρεφτίζει στοιχεία του εαυτού τους ή ότι αντανακλά τα ιδανικά της ομορφιάς για την κοινωνία, τα οποία επιθυμούν να πλησιάσουν (Reischer & Koo, 2004, σ. 297).

Τις τελευταίες δεκαετίες, το τατουάζ έχει συμβάλει και στην κλινική ιατρική, κυρίως ως μια υποβοηθητική μέθοδος αποκατάστασης της εμφάνισης της επιφάνειας του σώματος μετά από παθολογικές, τραυματικές ή χειρουργικές αλλοιώσεις (εικ. 26). Ως εκ τούτου, πολλοί

επιλέγουν το τατουάζ για την κάλυψη ουλών ή σημαδιών στο σώμα από τυχόν δυστυχήματα, σαν μία όμορφη παρέμβαση στο σώμα καλύπτοντας σημεία που μέχρι τότε έκρυβαν. Η πρακτική αυτή συνδέεται κυρίως με την αισθητική πλευρά αλλά και με τον τρόπο που το άτομο αυτό βιώνει ένα συγκεκριμένο συμβάν.

Σήμερα το ημιμόνιμο μακιγιάζ έχει επίσης εισβάλει στο χώρο της γυναικείας ομορφιάς ως μέθοδος καλλωπισμού και βελτίωσης των χαρακτηριστικών του προσώπου. Είναι γεγονός ότι συμβάλλει σημαντικά στην βελτίωση της εμφάνισης ενός ατόμου και τόνωσης της αυτοπεποίθησής του. Τεχνικές που ξεκίνησαν από την προϊστορική εποχή, με απώτερο στόχο να αναδείξουν τα χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου, κάνοντας παρεμβάσεις. μ' ένα απολύτως φυσικό τρόπο εναρμονίζονται πλήρως οι περιοχές όπως τα φρύδια, το περίγραμμα των ματιών και τα χείλη (εικ.27). Το πιο δημοφιλές είναι το τατουάζ φρυδιών όπου εκατομμύρια γυναίκες το εφαρμόζουν για να τονίσουν το βλέμμα τους αλλά και τη γενικότερη όψη του προσώπου. Υπάρχει και η ιατρική πλευρά του μόνιμου μακιγιάζ όπως το τατουάζ θηλής που μπορεί να είναι το στάδιο αποκατάστασης του μαστού» (Cosmetic, 2018). Μετά την επίπονη διαδικασία του τατουάζ η αυτοπεποίθηση αυξάνεται και προσφέρει μια ιδέα μοναδικότητας. Το άτομο δεν νιώθει πλέον μειονεκτικά σε σχέση με το σώμα του, αλλά αντίθετα νιώθει την ανάγκη προβολής του λόγω του τατουάζ.

4.3 Βιώματα

Η υπενθύμιση σημαντικών προσωπικών γεγονότων και βιωμάτων ζωής, καθώς και η έκδηλη έκφραση αγαπητικών συναισθημάτων για σημαντικά οικεία πρόσωπα, δεν αποτελούν απλά θέμα εικόνας, αλλά κατά κύριο λόγο ανεκτίμητη προσωπική έκφραση. Το τατουάζ συνδέεται με αυτές τις αντιλήψεις και τις ιδεολογικές πεποιθήσεις, και έτσι υπάρχουν περιπτώσεις ανθρώπων που κάνουν τατουάζ, επειδή θεωρείται ως μια μορφή μόνιμου ημερολογίου που κανείς δεν μπορεί να σου στερήσει (Sweetman, *Anchoring the (Postmodern) Self:Body Modification, Fashion and Identity*, 1999). Αποκτώντας κάτι που πραγματικά αγαπάς, συνεπάγεται ότι νιώθεις πολύ πιο ωραία για τον εαυτό σου. Η έννοια των τατουάζ είναι να δημιουργηθεί μια πιο σταθερή σύνδεση με τους αγαπημένους μέσω της μνήμης (Sweetman, *Anchoring the (Postmodern) Self:Body Modification, Fashion and Identity*, 1999). Ο ψυχικός πόνος αποτελεί επίσης καθοριστικό παράγοντα για την απόφαση για δερματοστιξία, καθώς το τατουάζ που τον αφορά αποτυπώνεται πάνω στο σώμα του ατόμου για «πάντα». Τα τατουάζ αποτελούν ένα μέσο αυτοθεραπείας του ψυχικού πόνου: αποφορτίζουν το συναίσθημα που καταπιέζεται από αρνητισμό, ο οποίος αποβάλλεται μέσα από τη χάραξη ενός τατουάζ. Κατά αυτόν τον τρόπο, οι κάτοχοι των τατουάζ αφηγούνται και υπενθυμίζουν σημαντικά γεγονότα, τα οποία αναφέρονται σε έναν σκοπό, στην ανάγκη εξιστόρησης σημαντικών βιογραφικών στιγμών ή στην έκφραση συναισθημάτων αγάπης προς οικεία πρόσωπα (εικ.28) (DeMello, *Bodies of Inscription: a Cultural History of the Modern Tattoo Community*, 2000). Η επανασύνδεση ή η αποσύνδεση από το παρελθόν είναι ένα αποτέλεσμα της θέασης του τατουάζ, καθώς θυμίζει γεγονότα και καταστάσεις που οι κάτοχοί τους είτε επιθυμούν να θυμούνται είτε όχι (Wohlrab, Karpeler, & Stahl, 2007). Μέσα από αυτά τα θεωρητικά συμφραζόμενα το σώμα δεν προσεγγίζεται ως βιολογικό δεδομένο, αλλά ως δημιουργημένο ποικίλων πρακτικών και υλική οντότητα, πηγή εμπειριών και συναισθημάτων.

4.4 Αυτοέλεγχος-μοναδικότητα

Ο Φερέιρα το 2009 σε έρευνά του επισημαίνει πως, ενώ τα άτομα με τατουάζ συχνά αναζητούν την κοινωνική υποστήριξη και την αναγνώριση από άλλους, η διαδικασία σημαδέματος του σώματος αποτελεί τελικά μια δέσμευση προς τον εαυτό εφ' όρου ζωής. Παράλληλα, αποτελεί μια διαδικασία που αναφέρεται στη διακήρυξη της ατομικής διαφοράς και στην αναγνωριστικότητα ανάμεσα σε συνομήλικους (Ferreira, *Becoming a Heavily Tattooed Young Body: From a Body Experience to a Body Project*, 2011). Σύμφωνα με τη Fleming, «ο ισχυρισμός ότι το τατουάζ αναπαριστά αποτελεσματικά το εσωτερικό της ψυχής, μαζί με την απεριόριστη αυθεντικότητά του, επιτρέπουν την ανέλιξή του σε μια μορφή τέχνης στη Δύση, καθιστώντας την ιδέα της εξατομίκευσης ως το κεντρικότερο θέμα συζήτησης στο σύγχρονο τατουάζ, και φέρνοντας στο προσκήνιο θέματα διαχείρισης, ελέγχου και αυτονομίας» (Fleming, 2011, p. 65). Ο Sweetman (1999) στην έρευνά του συζήτησε ότι τα τατουάζ είναι μία μέθοδος με την οποία το άτομο μπορεί να «θεμελιώσει» τη μοναδικότητα του εαυτού του, καθώς και να εκφράσει την ατομικότητά του. Αποτελεί ούτως ή άλλως κάτι μοναδικό, αφού είναι δημιουργήμα ξεχωριστών καλλιτεχνών αποτυπωμένο πάνω σε ένα μοναδικό σώμα. Δίνει ακόμα την αίσθηση σταθερότητας σε έναν αβέβαιο και συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο αναζητώντας την ισορροπία με τον εαυτό. Τα τατουάζ λειτουργούν ως ασπίδες για την υποκειμενικότητα όταν όλα τα άλλα φαίνονται αβέβαια (Oksanen & Turtiainen, 2005). Το να κάνει κανείς τατουάζ δεν σημαίνει μόνο ότι ακολουθεί το ρεύμα της μόδας, αλλά υποδεικνύει και μια προσωπική επιλογή του ατόμου να χαραξεί στο σώμα του ένα σχέδιο που το εκφράζει ή το κάνει να νιώθει αυτοπεποίθηση (εικ.28). Οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν την ανάγκη (ή την επιθυμία) να μην είναι όμοιοι, αλλά ούτε πολύ διαφορετικοί, και ακόμα και σε αυτή την κοινή ανάγκη παρουσιάζονται ατομικές διαφορές, παραδείγματος χάριν άνθρωποι που επιλέγουν περίεργα και δημιουργικά σχέδια τατουάζ για ασυνήθιστα μέρη του σώματος, όπως τα δάχτυλα ή πίσω από τα αυτιά. (Tiggemann & Golder, 2006, p. 310). Σε κάθε περίπτωση, το ζήτημα αυτό δεν θα πρέπει να έρχεται σε σύγκρουση με τις κοινωνικές αντιλήψεις, αλλά να εξετάζεται σε συνδυασμό με αυτές.

4.5 Πνευματικότητα

Για αιώνες, οι άνθρωποι έχουν χρησιμοποιήσει το τατουάζ ως μέσο μαγικής ή θρησκευτικής προστασίας, ως μοναδικό τρόπο για να διακηρύξουν τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, σε συνδυασμό με τις ιερές τελετουργίες. Κάθε ζωγραφιά που αποτυπώνεται στο σώμα φαίνεται πως συνδέεται με την έκφραση πνευματικότητας, με αποτέλεσμα να συμβάλλει στην προσέγγιση του ψυχικού κόσμου του ατόμου. Ακόμα, αποτυπώνοντας με τατουάζ ένα θρησκευτικό σύμβολο με πνευματικές ιδιότητες (εικ. 29) ή μυθικά σύμβολα αναδεικνύεται η ανάγκη του ατόμου να πιστέψει σε μία ανώτερη δύναμη. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν και τα ομαδικά τατουάζ που έκαναν τόσο οι Βρετανοί όσο και οι Αμερικανοί πεζοναύτες κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, εκφράζοντας έναν άδηλο όρκο πίστης και υποταγής στην πατρίδα, στο σώμα στρατού, ή στον Θεό. Στην περίπτωση της προσέγγισης της πνευματικότητας, οι κάτοχοι των τατουάζ νιώθουν ότι αυτό τους δίνει συναισθηματική υποστήριξη, δύναμη και προστασία. Τα τατουάζ συνδέονται παραδοσιακά με την ιερή ή θρησκευτική αφοσίωση, ενώ το άτομο αναζητά συχνά την προστασία των πνευματικών δυνάμεων στην επίγεια και τη μετά θάνατον ζωή (Sanders, *Journal Marks of Mischief: Becoming and Being Tattooed*, 1988).

4.6 Κοινωνική ένταξη

Με τον ανθρωπολογικό όρο «πολιτισμός» γίνεται αναφορά σε ερμηνευτικές προσεγγίσεις και αντιλήψεις όσο αφορά τη δράση και τις βαθύτερες επινοήσεις του ανθρώπου. Κατά ακολουθία, οι αντιλήψεις του Bourdieu για την έξη και την ενσωμάτωση, αναφέρονται στο ότι οι ιδέες και οι σχέσεις του «έξω» κόσμου με το σώμα διαπερνούν τις αισθήσεις μας και γεννούν «μια ορισμένη υποκειμενική εμπειρία» (Bourdieu, 1986). Η Ortner (1984, αναφέρεται στο Rosenblatt 1997:292) και ο Sahlins (1985, 1993 αναφέρεται στο Rosenblatt, 1997:292) αναφέρουν ότι η ανάλυση συγγενικών κατασκευασμένων νοημάτων αποτελεί απαραίτητο σημείο για την κατανόηση αυτών των καταστάσεων, κατά τις οποίες η σπουδαιότητα των σημασιών και των πρακτικών είναι αμφισβητούμενη. Όπως και παλιότερα, έτσι και στη σύγχρονη εποχή, η τροποποίηση του σώματος μέσω της δερματοστιξίας αποτελεί ένα ακόμη μέσο έκφρασης πεποιθήσεων ή ένταξης σε μια ομάδα. Πρόσφατες ανθρωπολογικές έρευνες έχουν ασχοληθεί με τους τρόπους με τους οποίους δημιουργούνται συλλογικές ταυτότητες, αναγνωρίζοντας ότι τέτοιου είδους κατηγορίες εμφανίζονται κατασκευασμένες και επιστρατεύουν συγκεκριμένες παραδόσεις για να λειτουργήσουν μέσα από σύμβολα εθνικής ταυτότητας (Rosenblatt, 1997, p. 291). Η απώλεια σταθερότητας και νέες μορφές συλλογικότητας ορίζουν τον τρόπο με τον οποίο το σώμα και ο κάτοχός του τοποθετούνται στον κόσμο, βιώνοντας μία νέα εμπειρία προκειμένου να αποκτήσουν μια αίσθηση σταθερής ταυτότητας (Giddens, 2001).

Αντικρούοντας αυτές τις θέσεις, ο Maffesoli ισχυρίζεται ότι στη σύγχρονη εποχή γινόμαστε μάρτυρες μιας ακριβώς αντίστροφης διαδικασίας, δηλαδή της απώλειας του ατομικού εαυτού μέσα σε μια συλλογικότητα (disindividuation) και της εμπλοκής των ατόμων σε νέες μορφές κοινωνικότητας (Μακρυγιάννη, 2004, σ. 36). Η μικρή κοινωνική ομάδα έχει κεντρική σημασία, καθώς η εμφάνιση, η μορφή, τα ρούχα, η μόδα και άλλα εικονικά τεχνάσματα συνθέτουν και αναπτύσσουν μια λογική συναισθηματικής αλληλοκατανόησης. Επομένως και τα ανεξίτηλα σημάδια γίνονται ένα με το σώμα, ενισχύουν τον δεσμό της έσω-ομάδας, αφηγούνται ένα μέρος της προσωπικής ιστορίας του υποκειμένου, και φανερώνουν νέες μορφές σωματοποίησης, οι οποίες συχνά συνδέουν κι άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά, όπως την απόλαυση, με το αίσθημα του πόνου (Sweetman, *Anchoring the (Postmodern) Self: Body Modification, Fashion and Identity*, 1999). Η επικοινωνία και η κατανόηση του ατόμου διευκολύνονται μέσα από τη θέαση του τατουάζ, το οποίο συμβάλει στο να γίνεται κάποιος ξεχωριστός και αναγνωρίσιμος από τους άλλους. «Η αίσθηση της κοινότητας που βρίσκουν τα άτομα αυτά έχει λιγότερο να κάνει με μια φυσική συνάθροιση σωμάτων και περισσότερο με ένα συναίσθημα κοινής ιδιαιτερότητας που προκαλεί την αίσθηση του ανήκειν σε μια κοινότητα, έστω κι αν είναι φαντασιακή» (DeMello, *Bodies of Inscription: a Cultural History of the Modern Tattoo Community*, 2000, p. 21).

Το ίδιο συμβαίνει και με τους φυλακισμένους, για τους οποίους η δερματοστιξία είναι μια τροποποιητική πράξη που βοηθά να αυξήσουν τη συνοχή μεταξύ τους, να διαχωρίσουν τα μέλη που δεν ανήκουν στην ομάδα, να δηλώσουν την προσωπική δέσμευσή τους. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που παρατηρείται συχνά κατά την περίοδο εγκλεισμού αποτελώντας μια μορφή αυτοέκφρασης. Με το τατουάζ, η κοινότητα του εγκλήματος καταστέλλει την πρόθεση για επανένταξη στην κοινωνία και διατηρεί τον διαχωρισμό και την αντιστροφή των σημαντικότερων, κανονιστικών κοινωνικών νορμών. Αυτή η εγγεγραμμένη γλώσσα καθιστά δυνατή την ενδυνάμωση και τη διατήρηση του ελέγχου ενάντια στον επίσημο κανόνα της φυλακής (Shoham, *Signs of Honor Among Russian Inmates in Israel's Prisons*,

2009, p. 1000). Τα τατουάζ στους κρατούμενους «αποτελούν κατά κύριο λόγο μια μορφή επικοινωνίας πεποιθήσεων, και προορίζονται για να αναγνωστούν από τους υπόλοιπους, μέσω ενός μηνύματος φανερού ή συμβολικού. Όταν κάποιος θεραπευτής αναγνωρίσει τον τύπο των τατουάζ και το ιδιαίτερο νόημά τους για το ίδιο το άτομο, μπορεί να το αξιοποιήσει τελικά ως προς τη θεραπευτική επικοινωνία και την αποκατάσταση του κρατούμενου, δεδομένου ότι στους κρατούμενους δεν αρέσει να εμπλέκονται σε μια διαπροσωπική συμβουλευτική και να ανοίγονται σε έναν θεραπευτή που δουλεύει για το σύστημα. Έτσι, παρόλο που είναι “σιωπηλά”, τα τατουάζ “μιλούν” για τους κατόχους τους» (Palermo, 2008, p. 21).

Στο πλαίσιο του θέματος της διαχείρισης της προσωπικής εικόνας και ταυτότητας, το τατουάζ λειτουργεί ως επικοινωνιακός μηχανισμός και ως αποτέλεσμα της κοινωνικοποίησης του ατόμου, όπως ακριβώς η ένδυση ή άλλα χαρακτηριστικά. Σήμερα, το διακοσμητικό τατουάζ θεωρείται μια έκφανση καθημερινής τέχνης, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις έχει συνδεθεί με ριψοκίνδυνες και ψυχοπαθολογικές μορφές συμπεριφοράς (Goffman, 1963).

4.7 Νέες έννοιες και προσεγγίσεις της τέχνης της διάστιξης

Στο πλαίσιο του θέματος της διαχείρισης της προσωπικής εικόνας και ταυτότητας, το τατουάζ λειτουργεί ως επικοινωνιακός μηχανισμός και ως αποτέλεσμα της κοινωνικοποίησης του ατόμου, όπως ακριβώς η ένδυση ή άλλα χαρακτηριστικά. Σήμερα, το διακοσμητικό τατουάζ θεωρείται μια έκφανση καθημερινής τέχνης, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις έχει συνδεθεί με ριψοκίνδυνες και ψυχοπαθολογικές μορφές συμπεριφοράς.

Κατά τον 21^ο αιώνα, οι σύγχρονες πρακτικές τροποποίησης του σώματος εξακολουθούν να αποτελούν μία μορφή επικοινωνίας, καθώς και δημιουργίας νοήματος και ταυτότητας. Παράλληλα, όμως, το έργο του Norbert Elias, επηρεασμένο από τις κοινωνικοπολιτισμικές εξελίξεις στον δυτικό κόσμο, αναφέρεται σε ζητήματα ελέγχου του εαυτού (Featherstone, 2003), με το σώμα να γίνεται το φυσικό πεδίο πολιτιστικού, πολιτικού ελέγχου και χειραγώγησης. Οι αφηγήσεις των τατουάζ αποκαλύπτουν ένα πολύπλοκο πλέγμα βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων σχέσεων: «συνδεδεμένα με αυτές τις ιστορίες βρίσκουμε άτομα που διαπραγματεύονται τους εαυτούς τους και τα σώματά τους, καθώς η κοινωνία τα οδηγεί προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Στο πρώτο επίπεδο της ανάλυσης οι άνθρωποι αναγνωρίζουν πως τα τατουάζ είναι ένας τρόπος να ενισχύσουν και να επαναδιακεδικήσουν το σώμα τους» (Kosut, 2006, σσ. 98-99). Το φυσικό σώμα είναι παντού, μαζί με όλα όσα εκλαμβάνουμε ως αυτονόητα, όπως η στάση, το βάδισμα, το τρέξιμο, οι χειρονομίες, οι κινήσεις, και συνιστούν κοινωνικά δομημένες επίκτητες τεχνικές, που εμπεριέχουν αδιόρατες μορφές κοινωνικού ελέγχου, με όρια ανάμεσα στο αποδεκτό και το μη αποδεκτό. Υπάρχει μια αναμφισβήτητη διάσταση υποταγής των αισθήσεων στα υπάρχοντα ηθικά πρότυπα, που αφορά την κυριαρχία της όρασης και τον αδυσώπητο έλεγχο που ασκεί το ανθρώπινο βλέμμα, καθώς αυτό αναπόφευκτα ενεργοποιεί διαδικασίες παρατήρησης, καταγραφής, αξιολόγησης και κατηγοριοποίησης της εξωτερικής επιφάνειας του άλλου (Μακρυγιώτη, Τα όρια του σώματος: διεπιστημονικές προσεγγίσεις, 2004).

Με το να αναγνωρίσει ότι μόνο αν ασχοληθούμε με την εμπλοκή του ανθρώπου στην αισθητική πρακτική δραστηριότητα μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα κατανοήσουμε τον πραγματικό, σωματικό άνθρωπο, ο Marx υπήρξε ο πρώτος που πρότεινε και διατύπωσε θεωρητικά μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο σώμα και τον κοινωνικό και φυσικό κόσμο, με άλλα λόγια επέμεινε ότι το σώμα που επιδρά στον κόσμο υφίσταται με τη σειρά του την

επίδραση του κόσμου, στη δημιουργία του οποίου συνέβαλλε (Scarry, 1987). Σε άλλη έρευνά του, ο Kosut υποστήριξε ότι «τα τατουάζ είναι μια μορφή οπτικής επικοινωνίας του εαυτού» (Kosut, Tattoo Narratives: The intersection of the body, self-identity and society, 2000). «Έχουν πολυάριθμα νοήματα, δημιουργούνται μετά από σκέψη και μεταβάλλονται κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου (Kosut, 2000). Συνδέονται με τον εαυτό και με γεγονότα της ζωής, με σχέσεις ή θέματα πνευματικότητας, γι' αυτό και η αλλαγή στο νόημα των τατουάζ προέρχεται συνήθως από τη μετάβαση στη ζωή, την αυτο-αντίληψη και τη συμπεριφορά (εικ. 30). Η ανάγκη επανεξέτασης μιας παρορμητικής πράξης ή ακόμη και οι ανεπιθύμητες προηγούμενες ταυτότητες ή αυτο-απόψεις, αποτελούν δείκτες δέσμευσης. Έτσι, στην περίπτωση αυτή προστέθηκαν νέες σημασίες στα τατουάζ ή αναπτύχθηκαν εντελώς διαφορετικές έννοιες που αντικατέστησαν τις πρωτότυπες αρχικές ιδέες. Αυτό προσθέτει στον κάτοχο του τατουάζ νέες ταυτότητες ως προέκταση του εαυτού του ή των νέων κοινωνικών ρόλων του» (Albin 2006).

Η στροφή προς το σώμα αντικατοπτρίζει τις γενικότερες ανησυχίες, αλλά και την πεποίθηση ότι, αν δεν μπορούμε να ελέγξουμε το εξωτερικό μας περιβάλλον, μπορούμε τουλάχιστον να ασκούμε έλεγχο στο σώμα μας (Shilling, 1993). Η υποταγή και η πειθαρχία που ακολουθεί το σώμα που έχει δεχθεί τατουάζ σε ένα βαθμό αντικατοπτρίζει και την ταυτόχρονη υποκειμενοποίηση της ψυχής. Από μία ψυχολογική άποψη, η οποία θεωρεί το δέρμα ως το κοινωνικό κομμάτι ενός ανθρώπου, δημιουργούνται και άλλες προεκτάσεις. Μια άλλη οπτική στη σύνδεση του τατουάζ με το πολιτισμικό πλαίσιο αναπτύσσεται από τους Mascia-Lees και Sharpe, οι οποίοι εξετάζουν το σώμα που αποκτά τατουάζ ως μια προσπάθεια να ξεφύγει ο κάτοχός του από τα όρια του πολιτισμού. Ένα σώμα μπορεί να προκαλεί την υποψία, τον έλεγχο, την επιθυμία· να αξιολογείται ως φυσιολογικό ή όχι, να περιθωριοποιείται ή να εξοντώνεται σύμφωνα με τα κοινωνικά κριτήρια της τάξης, του φύλου, της εθνικότητας (Μακρυνιώτη, Τα όρια του σώματος: διεπιστημονικές προσεγγίσεις, 2004). Η αντίληψή του ως ενοποιημένου υποκειμένου ακυρώνεται και η ταυτότητά του καθίσταται ρευστή, ασταθής. Το σώμα γίνεται αντικείμενο ανασχηματισμού με την ενεργητική παρέμβαση του κατόχου για να καλυφθούν οι θεωρούμενες «ατέλειες» (Mascia-Lees & Sharpe, 1992).

Επομένως, ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποκτούν η επιλογή της θέσης του τατουάζ στο σώμα και η επιλογή οπτικών στοιχείων, δηλαδή των σχεδίων που θα τοποθετηθούν σε εμφανές ή όχι σημείο του σώματος, προκαλώντας την ανάγνωση των συμβολισμών τους, την αυτοπεποίθηση και την αίσθηση μοναδικότητας που φαίνεται να αυξάνεται για το άτομο (Fortier και Ménard 2018).

Ο εαυτός και το σώμα δεν είναι στατικές έννοιες. Κάθε κοινωνία πλάθει το ανθρώπινο σώμα έτσι ώστε να είναι το δοκίμιό της. Ο Mauss καταγράφει τις εντυπωσιακές διαπολιτισμικές παραλλαγές των σωματικών τεχνικών για κάθε είδους δραστηριότητας, από το κολύμπι ως το σεξ, και τονίζει πόσο ισχυρά εγγράφεται κάθε κοινωνία στο σώμα κάθε μέλους της και πόση αντίσταση μπορεί να προβάλλει το σώμα στη μεταβολή των τεχνικών που «γνωρίζει». Οι τεχνικές αυτές δεν είναι απαραίτητο να διδάσκονται συνειδητά· πλάθονται και εκφράζουν την «έξη» («habitus»), μια έννοια που ο Mauss επινοεί, αλλά δεν αναπτύσσει πραγματικά. «Το σώμα δεν είναι απλά μια φυσική ύπαρξη την οποία κατέχουμε και μας κατέχει. Είναι ένα δυναμικό σύστημα και η πρακτική του παρέμβαση στις διαδράσεις της καθημερινότητας συνιστά βασικό κομμάτι της υποστήριξης και της συνέχισης της ύπαρξης ενός συνοχικού νοήματος της ταυτότητας» (Giddens, A.1991).

4.8 Γυναίκα και άντρας

Το τατουάζ δεν είναι απλά μια μοντέρνα έκφραση της τέχνης, παρόλο που δεν είναι ακόμα απολύτως αποδεκτή από όλους. Όπως έχουμε αναλύσει παραπάνω, η νοσηματοδότηση των τατουάζ ποικίλει, μπορεί να εκπροσωπεί ποιος είναι ή τι έχει ζήσει, να εκφράσει κάτι σε σχέση με την κοινωνία ή μια συγκεκριμένη ομάδα ατόμων ώστε να νιώθει προστασία, ή να προβάλλει λόγους ομορφιάς και αισθητικής. Ο πυρήνας του επιχειρήματος της Μπάτλερ στο *Gender Trouble* αφορά τη συνοχή των κατηγοριών του βιολογικού φύλου, του κοινωνικού φύλου (gender), και της σεξουαλικότητας – η κατά τα φαινόμενα φυσική συνοχή, για παράδειγμα, του ανδρικού φύλου και της ετεροφυλοφιλικής επιθυμίας στο ανδρικό σώμα κατασκευάζονται πολιτισμικά κατά τη διαρκή επανάληψη διαμορφωτικών πρακτικών. Αυτές οι διαμορφωτικές σωματικές πρακτικές κατά την επανάληψή τους παγιώνουν το φύλο ως μια έννοια που αναφέρεται σε κάτι ουσιαστικό και οντολογικό. Με αυτόν τον τρόπο, η Μπάτλερ διατυπώνει τη θεωρία ότι το φύλο, όπως και η σεξουαλικότητα δεν υπάρχουν στη «φύση», αλλά εκτελούνται προοδευτικά μέσα από συγκεκριμένες πρακτικές. Η εκτέλεση (performance) του κοινωνικού φύλου, του βιολογικού φύλου και της σεξουαλικότητας, δεν είναι μια ηθελημένη επιλογή, η οποία, όπως και ο Φουκώ αναφέρει στο *Surveiller et Punir*, βλέπει το υποκείμενο ως προϊόν των «ρυθμιστικών κειμένων» (regulative discourses – όπου discours είναι τα «συστήματα σκέψεων που συμπεριλαμβάνουν ιδέες, συμπεριφορές, πράξεις, πιστεύω, και πρακτικές που συστηματικά κατασκευάζουν τα υποκείμενα και τους κόσμους στους οποίους ζουν», (Butler, 1990). «Παρόλο που κάποιοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι ο κόσμος των τατουάζ είναι αποκλειστικά αντρικός, η πρόσφατη βιβλιογραφία αμφισβητεί αυτούς τους ισχυρισμούς με πειστικές ενδείξεις (Santos, 2009, σ. 94). Η κανονιστική θηλυκότητα επικεντρώνεται όλο και περισσότερο στο σώμα της γυναίκας, στη σεξουαλικότητα του γυναικείου σώματος και όχι στα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις του (Bartky, 1997). Ο Adams (2009) διεξήγαγε μια μελέτη για να παρουσιάσει τις διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα όσον αφορά τα τατουάζ και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι άντρες και οι γυναίκες αποκτούν τατουάζ με μια σχετικά παρόμοια συχνότητα (Santos, *The Chicana canvas: Doing class, gender, race, and sexuality through tattooing in east Los Angeles*, 2009, p. 94). Οι αντιλήψεις για τις γυναίκες με τατουάζ σε πολλές περιοχές είναι συνήθως αρνητικές, επειδή το τατουάζ έρχεται σε σύγκρουση με τον παραδοσιακό και παθητικό κοινωνικό ρόλο του φύλου όπως αυτό προσδιορίζεται για τις γυναίκες στην κοινωνία (Armstrong L. Myrna, 2008). Οι γυναίκες με πολλά τατουάζ παραβιάζουν τις συμβατικές νόρμες για την ομορφιά και έτσι είθισται να τους αποδίδονται χαρακτηρισμοί, όπως «ανδροπρεπείς», ή «ελαφρών ηθών» (Weller, 2014). Μελέτες υποστηρίζουν ότι ο κόσμος του τατουάζ αναπαριστά μια πατριαρχική ζώνη που επιτρέπει στους άντρες να απολαμβάνουν την επίδειξη των τατουάζ τους, ενώ αντίθετα οι γυναίκες αναμένεται να είναι πιο διακριτικές. Η Horne υποστήριξε ότι αυτό συνέβη επειδή οι γυναίκες προβάλλονται σε μελλοντικούς ρόλους (π.χ. μητέρα) και αισθάνονται ότι τα τατουάζ τους μπορεί να επηρεάσουν τις αντιλήψεις και συμπεριφορές των άλλων προς το πρόσωπό τους, όταν τα τατουάζ προσφέρουν στις γυναίκες ένα μέσο προβολής σκληρότητας και αντοχής (Oksanen & Turtiainen, 2005). Σήμερα, βέβαια, άντρες και γυναίκες αποκτούν τατουάζ με μια σχετικά παρόμοια συχνότητα (Sanders, 1991 στο Santos, 2009, σ.94). Ο Armstrong (1991) εκτιμά ότι ο αριθμός των γυναικών που έχουν τατουάζ έχει τετραπλασιαστεί τα τελευταία σαράντα χρόνια, και τώρα για πρώτη φορά ένα μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών έχει τατουάζ από τους άνδρες. Παρομοίως, ο Sanders (1991) επιβεβαιώνει ότι περίπου το 45 τοις εκατό των ατόμων που αποκτούν τατουάζ είναι γυναίκες.

Συμπεράσματα

Το τατουάζ έχει πλούσια και μακρά ιστορία, και έτσι ορθά θεωρείται ένα από τα πρώτα συστήματα επικοινωνίας. Ακόμα και πριν ο άνθρωπος μάθει να γράφει, εξασκούσε την τέχνη του να χαράζει διάφορα σχέδια, σύμβολα και εικόνες πάνω στο ανθρώπινο δέρμα. Η παράδοση των τατουάζ θεωρείται ως μια μορφή υψηλής τέχνης με βασικό στοιχείο τη μετάδοση πληροφοριών μέσω του σώματος. Κοινωνίες χρησιμοποιούσαν το σώμα για να αντλήσουν στοιχεία και να αποκαλύψουν χαρακτηριστικά του ατόμου. Η ιστορία έχει δείξει ότι οι άνθρωποι στιγμάτιζαν τον εαυτό τους για πολλούς λόγους. Στην Αίγυπτο η διάστιξη του σώματος χρησιμοποιείται ως τελετουργική πράξη, εκφράζοντας την επιθυμία για ανανέωση και γονιμοποίηση. Συναντάται η ανάγκη ικανοποίησης των πρωταρχικών ενστίκτων του ανθρώπου, της αναπαραγωγής και της επιβίωσης. Ένας Σκύθιος αρχηγός ανακαλύφθηκε στη Σιβηρία καλυμμένος με περίτεχνα τατουάζ ζώων, τα οποία αντιπροσωπεύαν την προστασία, χρησιμοποιούνταν όμως και με σκοπό να ενθαρρύνουν τον πολεμιστή μεταδίδοντας αγριότητα. Οι αρχαίοι Έλληνες και οι Ρωμαίοι έμαθαν την τεχνική από τους Πέρσες και τη χρησιμοποίησαν για να στιγματίσουν και να υποβαθμίσουν κάποιον δημόσια. Τέτοια σημάδια εμφανίζονταν στα χέρια στρατιωτών, σκλάβων και εγκληματιών επισημαίνοντας την τιμωρία και το στίγμα ντροπής της βαρβαρικής συνήθειας της περιοχής αυτής. Οι Βίκινγκς υιοθέτησαν τη διάστιξη ως σύμβολο λατρείας και ομορφιάς. Έδειχνε γενναιότητα αφού οι άνδρες συνήθιζαν να καλύπτουν ολόκληρο το σώμα, τονίζοντας τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις αλλά και το ομαδικό πνεύμα τους. Οι Κέλτες είχαν σκούρα πράσινα τατουάζ από τις χρωστικές ουσίες που έπαιρναν από δέντρα της περιοχής. Είχαν σύνθετα σύμβολα που συμβόλιζαν τις διαδρομές της ζωής του κατόχου τους. Οι παραδοσιακοί κελτικοί κόμποι εμφανίζονταν συχνά στα σώματα των πολεμιστών, ειδικά στο άνω στήθος και τα χέρια, ούτως ώστε να είναι ευδιάκριτα στους υπόλοιπους.

Αντιθέτως, στην Αγγλία η δερματοστοιξία χρησιμοποιείται μόνο από τους αριστοκράτες της εποχής με κύριο σκοπό την ενδυνάμωση των οικογενειακών δεσμών, εκφράζοντας αφοσίωση. Άλλοι λόγοι διάστιξης αφορούσαν την κοινωνικής θέσης στη φυλή ή τον συμβολισμό της ενηλικίωσης χαράσσοντας το δέρμα τους με αγκάθια ή ξυράφια. Στην Κίνα τα διακοσμητικά γεωμετρικά στοιχεία που είχαν στο πρόσωπό τους οι γυναίκες, γίνονταν αντιληπτά ως σημάδια ομορφιάς και θηλυκότητας. Παρατηρείται ότι το τατουάζ είχε έντονη κοινωνική και πολιτιστική σημασία, ενώ σε πολλές παραδόσεις η πρακτική του τατουάζ αφορούσε τη μετάδοση πληροφοριών. Ως προς αυτή την κατεύθυνση, αρχικά χρησιμοποιήθηκε από ναυτικούς οι οποίοι θέλησαν να αποτυπώσουν τα ταξίδια τους σαν ανάμνηση και ταυτοποίηση του σώματός τους.

Η μετάδοση του τατουάζ προς τις δυτικές κοινωνίες έφερε στο προσκήνιο τους συλλέκτες τατουάζ Μόκο, Ευρωπαίους που είχαν ως σκοπό τους να συλλέξουν κεφαλές καλυμμένες με περίτεχνα τατουάζ από τη φυλή των Μαορί. Κατά τον 18^ο αιώνα, τα τσίρκα είχαν επίσης μεγάλη απήχηση αφού κατακλύζονταν από κόσμο που περίμενε να αντικρίσει το παράξενο θέαμα ανθρώπων με ολόσωμα τατουάζ. Η καινούργια μόδα απέδωσε οικονομικά για όσους ασχολήθηκαν μετέπειτα με την τέχνη αυτή. Η επανάσταση που έφερε η ηλεκτρική μηχανή

για τατουάζ τον 19^ο αιώνα έδωσε στην πρακτική μια νέα διάσταση, καθώς όλο και περισσότεροι άνθρωποι έκαναν τατουάζ. Όμως, ακόμα η διάστιξη δεν γινόταν σε διακριτές τοποθεσίες, αλλά σε υπόγεια μπάρ και στοές, χωρίς κανόνες υγιεινής ή ελέγχους. Οι πολλοί θάνατοι λόγω της πρακτικής κινητοποίησαν την αντίδραση της ιατρικής κοινότητας. Εναντίον βρέθηκαν και πολλοί άλλοι, όμως κατά τον 20^ο αιώνα, οι φιλελεύθερες ιδέες των ροκ και χίπις κινήσεων εκφράζονται μέσω της διάστιξης απολαμβάνοντας το χρώμα και τα σύμβολα ειρήνης. Το τατουάζ μπήκε στη λίστα των πιο γρήγορα αναπτυσσόμενων επαγγελμάτων στα μέσα της δεκαετίας του 1990 (Kosut, *The Commodification and Consumption of Tattoos*, 2006), ενώ επαναπροσδιορίστηκε στο κυρίαρχο ρεύμα της κοινωνίας μέσα από τα ΜΜΕ, έχοντας ακόμα μια αδιαμφισβήτη αύρα επανάστασης.

Κατά τον 21^ο αιώνα συναντάμε μελέτες που προσεγγίζουν αυτή την πρακτική στη βιολογική, κοινωνιολογική και ψυχολογική της διάσταση, διερευνώντας παράλληλα το τι είναι τελικά αυθεντικό (Modesti 2008, 210). Η επικοινωνία του σώματος με το τατουάζ έρχεται σε επαφή με την κοινωνία και με τα κίνητρα που ωθούν κάποιον στο να χρησιμοποιήσει την πρακτική αυτή. Γίνεται λόγος για τη μόδα, την αισθητική, τα βιώματα του ατόμου, τον αυτοέλεγχο που θέλει να ασκήσει στη ζωή και το σώμα του, την πνευματικότητα που μπορεί να προσφέρει το τατουάζ, όπως και την κοινωνική του ένταξη. Το σώμα γίνεται αντικείμενο ανασχηματισμού ως ανεξάρτητο σύστημα επικοινωνίας και βασικό συστατικό της ταυτότητας και αίσθησης του εαυτού. Η διαδικασία σημαδέματος του σώματος αποτελεί στην ουσία μια δέσμευση στον εαυτό εφ' όρου ζωής.

Το τατουάζ, λοιπόν, στη σύγχρονη εποχή έχει μια εντελώς νέα διάσταση και προοπτική. Πέρασε μέσα από διάφορα στάδια, στο πέρασμα των αιώνων, για να καταλήξει να είναι ένας τρόπος έκφρασης τέχνης μέσα από την οποία ο καλλιτέχνης και ο κάτοχος φανερώνουν όχι μόνο τη δική τους ταυτότητα, αλλά εκφράζει και τις ανησυχίες, τους προβληματισμούς, τα ενδιαφέροντα και τις αναζητήσεις του σύγχρονου ανθρώπου με ένα δικό τους μοναδικό τρόπο. Στη σημερινή εποχή ένας tattoo artist δεν αντιμετωπίζεται με καχυποψία όπως παλαιότερα, θεωρείται καλλιτέχνης που έχει σπουδάσει σε αναγνωρισμένες σχολές, έχει αποκτήσει άδεια εξασκήσεως επαγγέλματος και ασκεί μία εικαστική και εφαρμοσμένη τέχνη, δίνοντας το στίγμα και την ταυτότητά του. Παρακολουθεί, ενημερώνεται, λαμβάνει μέρος σε διαγωνισμούς και βρίσκεται σε συνεχή επαφή με το αντικείμενό του.

Όπως σημειώθηκε στη μελέτη αυτή, στη σύγχρονη εποχή οι αντιλήψεις σε σχέση με το τατουάζ έχουν διαφοροποιηθεί αρκετά. Όλο και περισσότεροι άνθρωποι σήμερα, εδώ στην Κύπρο και στον κόσμο, δεν θεωρούν το τατουάζ ταμπού και έχουν ξεπεράσει προκαταλήψεις παλαιότερων εποχών, που συσχέτιζαν το τατουάζ με περιθωριοποιημένους ανθρώπους ή εκπροσώπους του υπόκοσμου, οι οποίοι μέσω της διάστιξης ήθελαν να ξεχωρίζουν και να ανήκουν σε μια διαφορετική γκάμα ανθρώπων. Ο σύγχρονος άνθρωπος νιώθει την ανάγκη ασφάλειας, αγάπης, σταθερότητας και μονιμότητας και μέσω του τατουάζ μπορεί να εκφράσει αυτά τα συναισθήματα. Επίσης πολλοί νιώθουν την ανάγκη της δημιουργίας γι' αυτό πολλές φορές σχεδιάζουν οι ίδιοι το δικό τους τατουάζ και σε συνεργασία με τον καλλιτέχνη της επιλογής τους το τελειοποιούν. Ένας ακόμα λόγος που η εμφάνιση του τατουάζ έχει πάρει μεγαλύτερες διαστάσεις είναι η χρήση ακίνδυνων οργανικών χρωστικών ουσιών και σύγχρονων εργαλείων που κάνουν τη διαδικασία αυτή πιο ευχάριστη και λιγότερο οδυνηρή σε σύγκριση με παλαιότερα. Δεν υπάρχουν συγκεκριμένες κοινωνικές τάξεις, κατηγορίες ανθρώπων ή ακόμα και ηλικίες που κάνουν σήμερα τατουάζ όπως στο παρελθόν (εγκληματίες, πειρατές, ναυτικοί κλπ). Καθένας έχει τους δικούς του λόγους για τη δημιουργία τατουάζ και επιλέγει τον καλλιτέχνη που τον εκφράζει περισσότερο σύμφωνα με τον χαρακτήρα και τις αναζητήσεις του. Οι περισσότεροι δεν αρκούνται συνήθως μόνο σε ένα τατουάζ γιατί κατά καιρούς και ανάλογα

με τα βιώματά τους νιώθουν την ανάγκη να προσθέσουν και άλλα τατουάζ, καθένα από τα οποία εκφράζει κάτι σημαντικό στη διάρκεια της ζωής του.

Αντί επιλόγου: η οπτική για το τατουάζ μέσα από την προσωπική επαγγελματική εμπειρία

Η προσωπική μου επαγγελματική ενασχόληση με το τατουάζ ξεκίνησε πριν από περίπου έξι χρόνια. Ως απόφοιτος σχολής Καλών Τεχνών και λάτρης της ζωγραφικής, αυτό που πάντα με ενθουσίαζε στο τατουάζ είναι ότι αποτελεί μία από τις αρχαιότερες τέχνες στον κόσμο. Κάτι που αγαπώ ακόμη περισσότερο στον χώρο είναι η ευκαιρία να συναντώ ανθρώπους και να τους δίνω κάτι που θα αγαπούν και θα έχουν για όλη τους τη ζωή. Αντιλαμβάνομαι καθημερινά πως η σημερινή κοινωνία έχει ανάγκη την ατομικότητα και την έκφραση του εαυτού, καθώς ζούμε σε έναν χαοτικό κόσμο όπου τόσα πράγματα δημιουργούνται ψηφιακά ή κατασκευάζονται από μηχανές, ενώ παράλληλα έχουμε περισσότερα προβλήματα επικοινωνίας μεταξύ μας από ποτέ. Ο ρομαντισμός του τατουάζ, το οποίο είναι χειροποίητο και γίνεται για έναν άνθρωπο με το χέρι, είναι συναρπαστικός, ίσως αυτός να είναι ο λόγος που το τατουάζ έχει εισχωρήσει ακόμη περισσότερο στη ζωή πολλών από εμάς. Πλέον, ένα πολύ μικρό ποσοστό ανθρώπων το βλέπει ακόμα ως μία ακραία ή παρακμιακή έκφραση. Καθώς η μονιμότητα συνδέεται με το τατουάζ, ενδεχομένως αυτό να φοβίζει κάποιους, αλλά στη δική μου πραγματικότητα το δέρμα είναι η πιο εφήμερη «επιφάνεια» με την οποία έχω δουλέψει – αντίθετα με τον καμβά ενός ζωγραφικού έργου σε κάποιο μουσείο, το σώμα και το δέρμα έχει ορισμένη διάρκεια ζωής και στο τέλος χάνεται.

Οι άνθρωποι κάνουν τατουάζ για πολλούς λόγους, κυρίως όταν έρχονται αντιμέτωποι με την ερώτηση «Ποιος είμαι;» Για ορισμένους, η επιλογή του τατουάζ είναι απελευθερωτική αφού νιώθουν ότι αποτελεί μια ευκαιρία να ξεκινήσουν από το μηδέν. Το κάνουν για να εκφράσουν αυτοεκδήλωση, καλλιτεχνική ελευθερία, εξέγερση, θέματα ταυτότητας ή φύλου, καθώς και για θρησκευτικές υπενθυμίσεις πνευματικών ή πολιτιστικών παραδόσεων. Το σεξουαλικό κίνητρο, η ταυτοποίηση με μια ομάδα ή μία παρορμητική στιγμή, είναι επίσης λόγοι που ωθούν κάποιον να αποκτήσει το πρώτο του τατουάζ. Μέσα από την οπτική του καλλιτέχνη, γίνεται εμφανές ότι δεν υπάρχει τέλος στην επανάστασή της πρακτικής αυτής, αφού χρόνο με τον χρόνο βελτιώνεται όλο και περισσότερο, και ανακαλύπτονται νέες τεχνικές και ιδέες αποτελώντας ένα σύγχρονο μέσο για την έκφραση της ανθρώπινης προσωπικότητας.

Η διαδικασία που υλοποιούνται σήμερα τα τατουάζ είναι πολύ διαφορετική σε σχέση με το παρελθόν. Αρχικά πραγματοποιείται μια συνάντηση διαβούλευσης, ώστε να συζητηθεί το σχέδιο του τατουάζ, η θέση του στο σώμα και το μέγεθός του. Συναντάμε πλέον ανθρώπους που ενδιαφέρονται για τατουάζ ανεξάρτητα από το φύλο, τα κοινωνικά στρώματα, τη μόρφωση, την ηλικία, το επάγγελμα ή την οικονομική κατάσταση. Το πόσο συχνά κάποιος προσθέτει ένα τατουάζ εξαρτάται από την ηλικία: μικρότεροι σε ηλικία άνδρες και γυναίκες κάνουν πιο συχνά τατουάζ από εκείνους που βρίσκονται άνω των 40. Η επικοινωνία μαζί με το άτομο για το κάθε σχέδιο είναι μια πρόκληση συνήθως για τον καλλιτέχνη. Υπάρχουν περιπτώσεις ανθρώπων που μετατρέπουν την δημιουργικότητα σε αντιγραφή, διαλέγοντας σχέδια που έχουν ήδη δει πάνω σε κάποιον άλλο. Άλλοι επιθυμούν μια αίσθηση του

απεριόριστου, στρέφοντας το ενδιαφέρον τους προς δημοφιλείς και συμβολικές εικόνες όπως φτερά, βέλη, πουλιά και τα σύμβολα του άπειρου. Η σταθερότητα αντιπροσωπεύεται από ονειροπαγίδες, άγκυρες, κείμενα ή θρησκευτικές εικόνες. Τα συγκεκριμένα επιλέγονται συνήθως από γυναίκες, των οποίων τα συναισθήματα τείνουν να είναι πιο έντονα. Επίσης, καθώς είναι πιθανόν να φοβούνται πιο πολύ τον πόνο, οι γυναίκες επιλέγουν μικροσκοπικά ή συχνά μικρά, διακριτικά τατουάζ, τα οποία όμως τοποθετούνται συχνά σε σημεία όπου μπορεί κάποιος εύκολα να τα δει, όπως για παράδειγμα ο καρπός, τα δάκτυλα, οι αστράγαλοι.

Όλο και περισσότεροι άνθρωποι γίνονται πραγματικά δημιουργικοί, απαιτώντας από τους καλλιτέχνες να αποδείξουν τις ικανότητές τους. Βρίσκουν ενδιαφέρον για τα υπερρεαλιστικά πορτρέτα και τα τρισδιάστατα σχέδια, τις νέες καλλιτεχνικές τάσεις και τα έντονα χρώματα. Καλύπτουν σημεία του σώματός τους με αυτό που οι κοινωνιολόγοι ονομάζουν «προσωπικό μύθο». Το «θυμημένο παρελθόν, το αντιλαμβανόμενο παρόν και το αναμενόμενο μέλλον» ενσωματώνονται σε σχέδια ανθρώπων, εκφράζουν ιστορίες, τόπους και αναμνήσεις. Πολλοί κάτοχοι τατουάζ σπάνια αποκτούν μόνο ένα, για τον λόγο ότι τα τατουάζ δεν αποτυπώνουν μόνο στιγμιότυπα. Κατά αυτόν τον τρόπο, προκύπτει η δημιουργία «μανικιών» τατουάζ, τα οποία αποτελούν μέρος της συνεχιζόμενης αφήγησης του προσωπικού μύθου και των συναισθημάτων. Όταν ολόκληρα χέρια καλύπτονται με μελάνι, όπως και πλάτες ή ολόκληρο το σώμα, βρισκόμαστε μπροστά σε διαμορφωμένα έργα τέχνης. Τα μεγάλα επιβλητικά τατουάζ τα προτιμούν περισσότερο οι άνδρες, οι οποίοι κάνουν αυτές τις επιλογές πιο εύκολα από τις γυναίκες. Η διαδικασία δηλώνει κυρίως τον ανδρισμό κάποιου, καθώς απαιτεί χρονοβόρες και επώδυνες συνεδρίες μέχρι την ολοκλήρωση του τατουάζ. Σχέδια που προτιμούνται από τον ανδρικό πληθυσμό είναι τα άγρια ζώα, κείμενα που αφορούν την οικογένεια, που εκφράζουν προσωπικούς στόχους ή την αγάπη τους για κάποιον, την απώλεια, αλλά και την κάλυψη σημαδιών. Για να πραγματοποιήσει όλη την διαδικασία της αποτύπωσης του τατουάζ στο σώμα, ο καλλιτέχνης χρειάζεται να εργάζεται σε ειδικό χώρο που εμπνέει εμπιστοσύνη και σεβασμό, εξασφαλίζει την καθαριότητα και τα απαραίτητα αποστειρωμένα εργαλεία. Κατά τη διάρκεια δημιουργίας του τατουάζ, οι εμπειρίες των ανθρώπων συνδέονται με μια οδυνηρή ή μη τελετουργία που μπορεί να διαρκέσει από κάποια λεπτά έως και μέρες. Αυτό που το κάνει τόσο σημαντικό είναι το πώς βιώνει ο καθένας τη στιγμή και ο βαθμός θυσίας του ανθρώπου που εμπλέκεται στη διαδικασία.

Βιβλιογραφία

- (n.d.). Retrieved from The human Marvels: <https://www.thehumanmarvels.com/?s=tattoos>
- History & Origin of Tattoos*. (2018, October 29). Retrieved from Authority Tattoo: <https://authoritytattoo.com/history-of-tattoos/>
- Albin, D. D. (2006, February 21). Making the body (w)hole: A semiotic exploration of body modifications. *Psychodynamic Practice: Individuals, Groups and Organisations*, 12(1) , pp. 19 – 35.
- Argent, G. (2013, Αυγούστου 18). Inked: Human-Horse Apprenticeship, Tattoos, and Time in the Pazyryk World. *Society & Animals* , 178-190.
- Armstrong L. Myrna, R. E. (2008). Motivation for Contemporary Tattoo Removal vol. 144, No 7. *Archives of Dermatology, A Shift in Identity*, 879-884.
- Atkinson, M. (2003). *The Sociogenesis of a Body Art*, University of Toronto Press. Toronto Buffalo London: University of Toronto Press Incorporated.
- Bartky, S. L. (1997). *Foucault, Femininity and the Modernization*. New York: Columbia University Press.
- Belden, E. (2016, February 15). *Ancient Britons: The Most Recognizable Tattoos of History*. Retrieved from Tattoos : <https://www.tattoo.com/blog/ancient-britons-most-recognizable-tattoos-history/>
- Belden, E. (2017, Ιούνης 29). *The 1970s and the Revival of the Modern Tattoo*. Retrieved from Tattoo: <https://www.tattoo.com/blog/1970s-and-revival-modern-tattoo/>
- Berger, J. (1993). *Η Εικόνα και το Βλέμμα*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Borner, N. (2015, January 8). *9 Ancient Cultures and their Tattooing Traditions*. Retrieved from Nick Borner wordpress: <https://nickborner.wordpress.com/2015/01/08/9-ancient-cultures-and-their-tattooing-traditions/>
- Bourdieu, P. (1986). *Forms of Capital*. Handbook of Theory Research. Santa Barbara: Greenwood Press.
- Brain, R. (1983). *The Decorated Body*. New York: Harper & Row.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York, London: Routledge.

- Cains, G. E., & Byard, R. (2008). *The Forensic and Cultural Implications of Tattooing*. New Jersey: Humana press.
- Caplan, J. (1997). *Speaking scars: the tattoo in popular practice and medico-legal debate in nineteenth-century Europe*. *Oxford Academic*.
- Caplan, J. (2000). *Written on the Body: The Tattoo in European and American History*. Princeton : Princeton University Press.
- Carr, G. (2005). Woad, tattooing and identity in later iron age and early Roman Britain. 273-292.
- Cavanaugh, R. (2016, May 23). *O'Reilly's Tattoo Machine: Fine Art for the Masses*. Retrieved from Irish America: <https://irishamerica.com/2016/03/oreillys-tattoo-machine-fine-art-for-the-masses/>
- Clinton, S. R., & Vail D. , A. (2008). *Customizing the Body, The Art and Culture of Tattooing*. London: Temple University.
- Cosmedic. (2018, Φεβρουαρίου 20). *Το Κοσμητικό Τατουάζ & η Ιστορία του*. Retrieved from Cosmetic tattoo: <https://cosmedic.gr/blog/%CE%BA%CE%BF%CF%83%CE%BC%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%85%CE%AC%CE%B6/>
- Danielle, R. (2016). *THICK SKIN: THE HISTORY OF THE BLACK TATTOO COMMUNITY IN ATLANTA*. Georgia State University: ScholarWorks.
- Davis, J. M. (2002). *The Circus Age: Culture and Society under the American Big Top*. North Carolina: The University of North Carolina Press.
- DeMello, M. (2000). *Bodies of Inscription: a Cultural History of the Modern Tattoo Community*. Duke University Press.
- DeMello, M. (2007). *Encyclopedia of Body Adornment*. Greenwood Publishing Group.
- Dinter, M. H. (2005). *The World of Tattoo – An Illustrated History*. Kit Publisher.
- Dyk, J. v. (2017, July 15). *Tattoo History 6: The Circus/Sideshow and Tattoos*. Retrieved from All Things Tattoo: <https://jonathanvandyck.com/2017/07/15/tattoo-history-6-the-circussideshow-and-tattoos/>
- Engelking, C. (2015, January 30). *Discover magazine*. Retrieved from Scientists have mapped all of Otzi the Iceman's tatoos: <http://blogs.discovermagazine.com/d-brief/2015/01/30/scientists-mapped-otzi-icemans-61-tattoos/#.XNLc7OUzblU>
- Featherstone, M. (2003). In «*Body Modification: An Introduction*», στο *Body Modification* (pp. 1-14). SAGE Publication.
- Ferreira, V. S. (2009). Youth scenes, body marks and bio-sociabilities. *Young*, 285-306 .
- Ferreira, V. S. (2011). Becoming a Heavily Tattooed Young Body: From a Body Experience to a Body Project. *Youth & Society*, 303-337.

- Fisher, J. A. (2002). Tattooing the Body, Marking Culture. *Body and Society*, vol. 8, No 4, 91-107.
- Fleming, J. (2011). *Graffiti and the Writing Arts of Early Modern England*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Fortier, A., & Ménard, E. (2018, Απρίλης 2). Inked in Time and Space: Exploring the Documentality of Tattoos. 293-296.
- Foucault, M. (2004). Πολιτική Οικονομία του Σώματος. In *Τα όρια του Σώματος – Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις* (pp. 125-132). Αθήνα: Νήσος.
- From Slaves to Royalty: A Brief History of European Tattoos*. (n.d.). Retrieved from cloak and dagger london: <https://www.cloakanddaggerlondon.co.uk/slaves-royalty-brief-history-european-tattoos/>
- Gay, K., & Whittington, C. (2002). *Body Marks: Tattooing, Piercing, and Scarification*. Hong Kong: Twenty first century books.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. California: Stanford University Press.
- Giddens, A. (2001). *Ο κόσμος των ραγδαίων αλλαγών. Πώς επιδρά η παγκοσμιοποίηση στη ζωή μας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Gilbert, S. (2000). *Tattoo History: A Source Book : an Anthology of Historical Records of Tattooing Throughout the World*. New York: Juno Books.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon and Schuster.
- Gombrich, E. (2009). *Το Χρονικό της Τέχνης*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Greif Judith, H. W. (1999). «Tattooing and Body Piercing Body Art Practices among College Students. *Clinical Nursing Research*, vol. 8, No 4, 368-385.
- Groning, K. (2005). *Decorated Skin-A World Survey of Body Art*. Thames and Hudson.
- Hardy, D. E. (2018, Ιούλιος 26). *Lew the Jew and His Circle: Origins of American Tattoo*. Retrieved from The contemporary Jewish museum: <https://www.thecjm.org/exhibitions/103>
- Hongjiang, H., & Wenming, Y. (2013, December 6). *Dulong Women Facial Tattoos Tradition Dying Out*. Retrieved from Women of China: <http://www.womenofchina.cn/womenofchina/html1/culture/minoritygroups/16/7896-1.htm>
- Hopkins, K. (2009). *Tiki Toki History of Tattoo Machines*. Retrieved from Tiki Toki: <https://www.tiki-toki.com/timeline/entry/724184/History-of-Tattoo-Machines/>
- Horne, K., & Zusman. (2007). Tattoos and piercings: . *Attitudes, behaviors, and interpretations of college students*, 1011–1020.

- Jones, J. (2015, February 18). *Ink-credible: do tattoos count as art?* Retrieved from Designboom: <https://www.theguardian.com/artanddesign/jonathanjonesblog/2015/feb/18/do-tattoos-count-as-art>
- Karen, H. L. (2009). *Living Canvas: Your Total Guide to Tattoos, Piercings, and Body Modification*. Berkeley: Seal Press.
- Kjeldgaard, D., & Bengtsson, A. (2005). Consuming the Fashion Tattoo. *The Association for Consumer Research Volume 32*, 172-177.
- Kosut, M. (2000). Tattoo Narratives: The intersection of the body, self-identity and society. *Visual Sociology*, 15, 79-100.
- Kosut, M. (2006). The Commodification and Consumption of Tattoos. *The Journal of Popular Culture*, vol. 39, No 6, 1035-1048.
- Krutak, L. (2013, June 3). *EMBODIED SYMBOLS OF THE SOUTH SEAS: TATTOO IN POLYNESIA*. Retrieved from Tattoo Anthropologist: <https://www.larskrutak.com/embodied-symbols-of-the-south-seas-tattoo-in-polynesia/>
- Martí, J. (2010). Anthropology Tattoo, Cultural Heritage and Globalization. *The Scientific Journal of Humanistic Studies*, 1-9.
- Mascia-Lees, F. E., & Sharpe, P. (1992). *Tattoo, Torture, Mutilation, and Adornment: The Denaturalization of the Body in Culture and Text*. New York: Albany Publications, State University of New York Press.
- Mauss, M. (1979). Η σχέση ψυχολογίας, κοινωνίας και σώματος στον Marcel Mauss. In Durkheim, *ΣΥΓΚΡΟΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΩΜΑ*. Γαλλία.
- McLuhan, M. (n.d.). *Οι προεκτάσεις του ανθρώπου*. Κάλβος.
- Minerva. (2016, July 2). *The Tattooed Ainu Women of Japan*. Retrieved from Tattoodo: <https://www.tattoodo.com/a/2016/06/tattoo-history-the-tattooed-ainu-women-of-japan/>
- Modesti, S. (2008). Home Sweet Home: Tattoo Parlors as Postmodern Spaces of Agency. *Western Journal of Communication*, 72(3), 197-212.
- O'Connell, J. F. (1845). *The Life and Adventures of James F. O'Connell, the Tattooed Man Paperback*. New York: WENTWORTH Press.
- Oksanen, A., & Turtiainen, J. (2005). A Life Told in Ink: Tattoo Self in Late Modern Society Narratives and the Problem of the Self in Late Modern Society. *Auto/Biography 13*, 111–130.
- Origins, A. (2013, DECEMBER 14). *The Tattooed Priestesses of Hathor*. Retrieved from Ancient Origins Reconstructing the past: <https://www.ancient-origins.net/myths-legends/tattooed-priestesses-hathor-001122>
- Otter, S. (1999). *Melville's Anatomies*. Los Angeles: University of California Press.
- Palermo, G. (2008). Tattooing and Tattooed Criminals. *Journal of Forensic Psychology Practice*, 4(1), 1-25.

- Pd, C. (2012, November 30). *P.dvision Tattoo*. Retrieved from <https://www.facebook.com/charaPdvision/?ref=bookmarks>
- Pinzon, L. (2018, May 21). *Japanese style tattoos* . Retrieved from Medium corporation: <https://medium.com/@fueledbyudonlp/a-brief-history-of-japans-body-art-culture-6dcad2e92ed1>
- Pitts, V. (2003). *In the Flesh: The cultural politics of body modification*. New York: Pallgrave Macmillian.
- Porter, C. W. (2015, June 4). *NAZI "TATTOOING MACHINE"*. Retrieved from The Website of Carlos Whitlock Porter: <https://www.cwporter.com/tattoo1.htm>
- Reece, P. (2009). *Ancient tattoos : Theories of heaven and earth*. Retrieved from Vanishing Tattoo: http://www.vanishingtattoo.com/ancient_tattoos_3.htm
- Reischer, E., & Koo, K. (2004). The Body Beautiful: Symbolism and Agency in the Social World. *Annual Review of Anthropology Vol. 33*, 297-317.
- Ridler, H. (2010, April 26). *Tattooed Sideshow Performer (1892–1969)*. Retrieved from Forgotten news makers: <https://forgottennewsmakers.com/2010/04/26/horace-ridler-1892%E2%80%931969-tattooed-sideshow-performer/>
- Rosenblatt, A. D. (1997). Structure, Resistance and Modern Primitive Adornment in the United States. *The Antisocial Skin* , 290-295.
- S.Bianchi, R. (1998). *Marks of Civilization. Artistic Transformations of the Human Body*. Los Angeles.
- Sanders, C. (1988). Journal Marks of Mischief: Becoming and Being Tattooed. *Journal of Contemporary Ethnography* , 395-432.
- Sanders, C. (1989). *Customizing the Body: Art and the culture of tattooing*. Philadelphia: Temple University Press.
- Santos, X. (2009). The Chicana canvas: Doing class, gender, race, and sexuality through tattooing in east Los Angeles. *NWSA Journal Volume 21 Issue 3*, 91-120.
- Scarry, E. (1987). *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World*. New York: Oxford University press.
- Serena, Katie. (2017, Οκτώβρης 25). *The Disturbing Story Of The Mokomokai Heads Of The Maori Tribesmen*. Retrieved from All that is interesting: <https://allthatsinteresting.com/mokomokai>
- Shilling, C. (1993). *The Body and Social Theory*. London: Sage.
- Shoham, E. (2009). Signs of Honor Among Russian Inmates in Israel's Prisons. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(6), 984-1003.
- Strohecker, D. P. (2011). *Journal of Sociology*, Volume 1. *Rutger*, 10 – 36.
- Sweetman, P. (1999). Anchoring the (Postmodern) Self: Body Modification, Fashion and Identity. *Body & Society*, 5 (51), 51-76.

- Symbols, A. (2014, January 23). *Celtic Knots – History and Symbolism*. Retrieved from Ancient Symbols: <https://www.ancient-symbols.com/celtic-knots.html>
- Tarantola, A. (n.d.). Retrieved from <https://gizmodo.com/what-getting-a-tattoo-looks-like-in-super-slow-motion-1572715561>
- The circus* . (n.d.). Retrieved from Vanishing tattoo: http://www.vanishingtattoo.com/tattoo_museum/circus_tattoos.html
- Tiggemann, M., & Golder, F. (2006). Tattooing: An expression of uniqueness in the appearance domain. *Body Image* 3, 309-315.
- Times, T. S. (2012, August 2012 14). *Siberian Princess reveals her 2,500 year old tattoos*. Retrieved from The Siberian Times: <https://siberiantimes.com/culture/others/features/siberian-princess-reveals-her-2500-year-old-tattoos/>
- Tsokos, M. (2008). The forensic and cultural implications of tattooing. In R. Byard, *Forensic pathology reviews* (pp. 198-206). Berlin: Humana press.
- Vail, A. (1999). Tattoos are Like Potato Chips...You Can't have Just One. *The process of becoming and being a collector" Deviant Behavior: An interdisciplinary journal*, 253-273.
- Vanishing. (2012, Μαΐου 15). *Tattoos in Early France and Italy*. Retrieved from Vanishing Tattoo: http://www.vanishingtattoo.com/tattoo_museum/egyptian_tattoos.html
- Velliquette, A., Murray, J., & Evers, D. (2006). Inscribing the Personal Myth: The Role of Tattoos in Identification. *Research in Consumer Behavior* , 35 - 70.
- Vidan, K. (2015, December 30). *Janis Joplin: The First Tattooed Celebrity*. Retrieved from Tattoodo: <https://www.tattoodo.com/a/2015/12/janis-joplin-the-first-tattooed-celebrity/>
- Weller, C. (2014, Νοέμβρη 25). *The Identity Crisis Under the Ink*. Retrieved from The Atlantic: <https://www.theatlantic.com/health/archive/2014/11/the-identity-crisis-under-the-ink/382785/>
- Wohlrab, S., Kappeler, M., & Stahl , J. (2007). Modifying the Body: Motivations for Getting Tattooed and Pierced. *Body Image*, vol. 4, 87-95.
- Αλεξιάς, Γ., & Παπαθανασίου, Μ. (2011). Το γυναικείο τατουάζ ως μορφή σωματοποίησης της πολιτισμικής διαφορετικότητας και αντίστασης. In *Πολιτισμός και διαφορετικότητα: Εμείς και οι άλλοι*. Θεσσαλονίκη: Δ. Γόνης.
- Αρτεμάκης, Α. (2014, Οκτώβρης 1). *Η ιστορία των τατουάζ σε 6 λεπτά*. Retrieved from protagon: <https://www.protagon.gr/epikairota/politismos/i-istoria-twn-tatouaz-se-6-lepta-36696000000>
- Δαρβίνος, Κ. (1997). *Η Καταγωγή των Ειδών*. Πάτρα: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρών.
- Inkedmag. (2018, October 10). *LA BELLE IRENE*. Retrieved from Inked mag: <https://www.inkedmag.com/tag/la-belle-irene>

- Μαδιανού, Μ. (2007). *Έθνος, ταυτότητες και τηλεόραση στη σύγχρονη Ελλάδα: μελέτη πάνω στη θεωρία της διαμεσολάβησης*. Αθήνα: Πατάκη.
- Μακρυνιώτη, Δ. (2004). *Τα όρια του σώματος: διεπιστημονικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: νήσος.
- Μαυρίδου, Κ., & Μπασούκας, Ι. (2010, Νοέμβρης 22). *Τατουάζ Από το κοινωνικό περιθώριο στη γονιδιακή Ιατρική*, pp. 583-585.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας*. Θεσσαλονίκη: Institute for Modern Greek Studies.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μποϊλέ, Μ. (2013 , Φεβρουαρίου 27). *Η τέχνη του τατουάζ*. Retrieved from Artmag: <http://www.artmag.gr/art-history/art-history/item/4326-art-tattoo>
- Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, Α. (1997). *Τελετουργικός καλλωπισμός στο προϊστορικό Αιγαίο*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Πολίτης. (2014, Νοεμβρίου 30). *Η ιστορία της τέχνης του τατουάζ*. Retrieved from Πολίτης: <http://politis.com.cy/article/i-istoria-tis-texnis-tou-tatouaz>

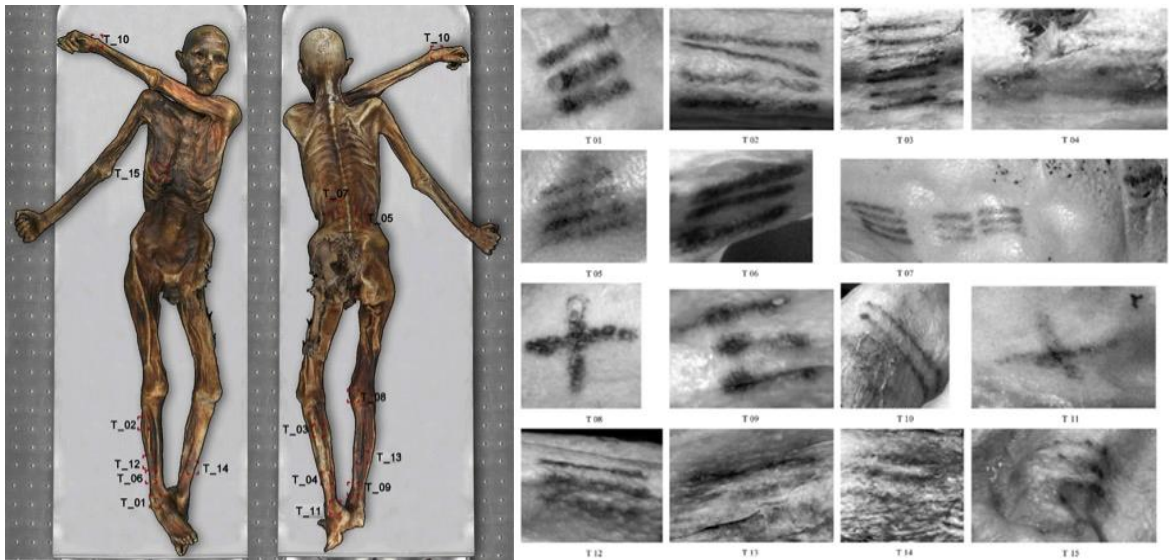
Εικόνες

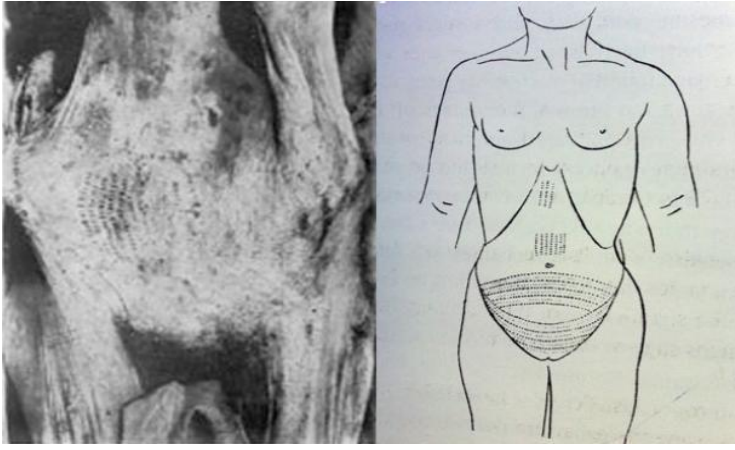
Εικόνα 1. Τα πρώτα εργαλεία τατουάζ που έχουν βρεθεί μέχρι στιγμής στη Νότια Γαλλία περίπου 12.000 χρόνων (Vanishing, 2012)

Εικόνα 2. Παραδοσιακά εργαλεία δερματοσιξίας των Μαορί (Hopkins, 2009)

Εικόνα 3. Otzi: Τα τατουάζ του αρχαιότερου ανθρώπινου δείγματος (Engelking, 2015)

Εικόνα 4. Η Amunet, Ιέρεια της θεάς Hathor και τα αρχαία αιγυπτιακά τατουάζ (Origins, 2013)

Εικόνα 5. Τα εκπληκτικά αρχαία τατουάζ των Pazyryk (Origins, 2013)

Εικόνα 6. Τατουάζ στο μέτωπο σκλάβων και καταδίκων ως τιμωρία στην αρχαία Ελλάδα (Vanishing, 2012)

Εικόνα 7. Οι πολεμιστές με τατουάζ ως μια μορφή πανοπλίας

Εικόνα 8. Το «knotwork» είναι η πιο αναγνωρισμένη μορφή της κέλτικης τέχνης (Symbols, 2014)

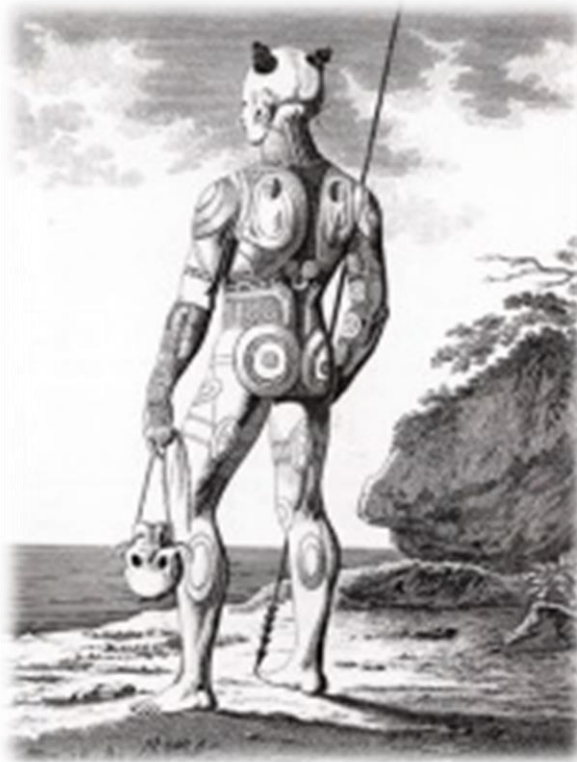
Εικόνα 9. Οι γυναίκες της φυλής Drung αποτύπωναν γεωμετρικά σχέδια γύρω από το στόμα, το σαγόκι και ανάμεσα στα μάτια, ως ένδειξη ωριμότητας (Hongjiang & Wenming, 2013)

Εικόνα 10. Οι παντρεμένες γυναίκες στην Ιαπωνία έκαναν τατουάζ χαμόγελο κλόουν (Minerva, 2016)

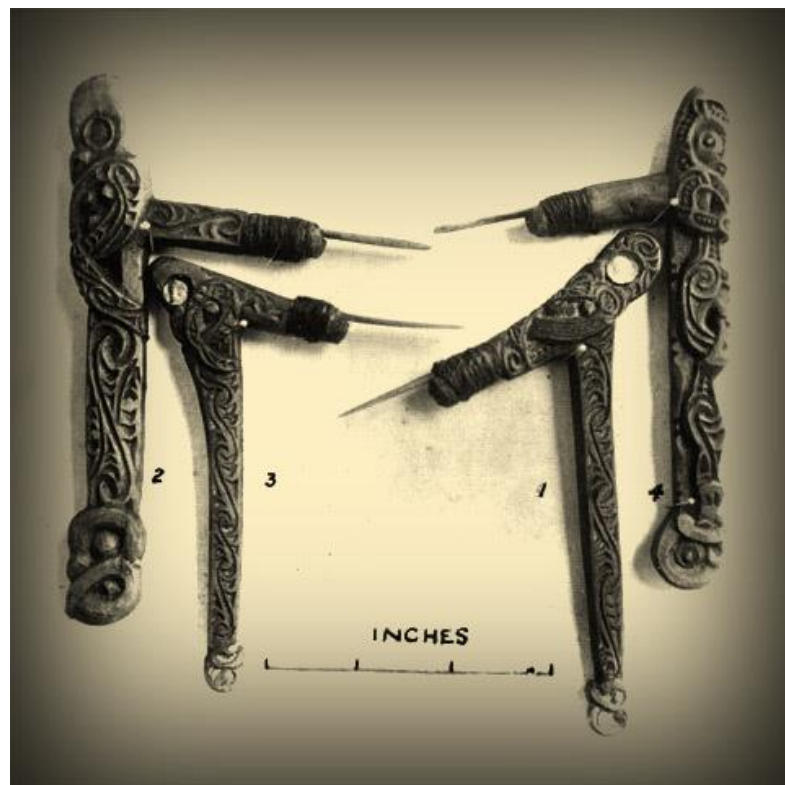
Εικόνα 11. Ιάπωνας Αιυ με περίτεχνα σχέδια τατουάζ σε όλο του το σώμα (Pinzon, 2018)

Εικόνα 12. Tribal τατουάζ (Vanishing, 2012)

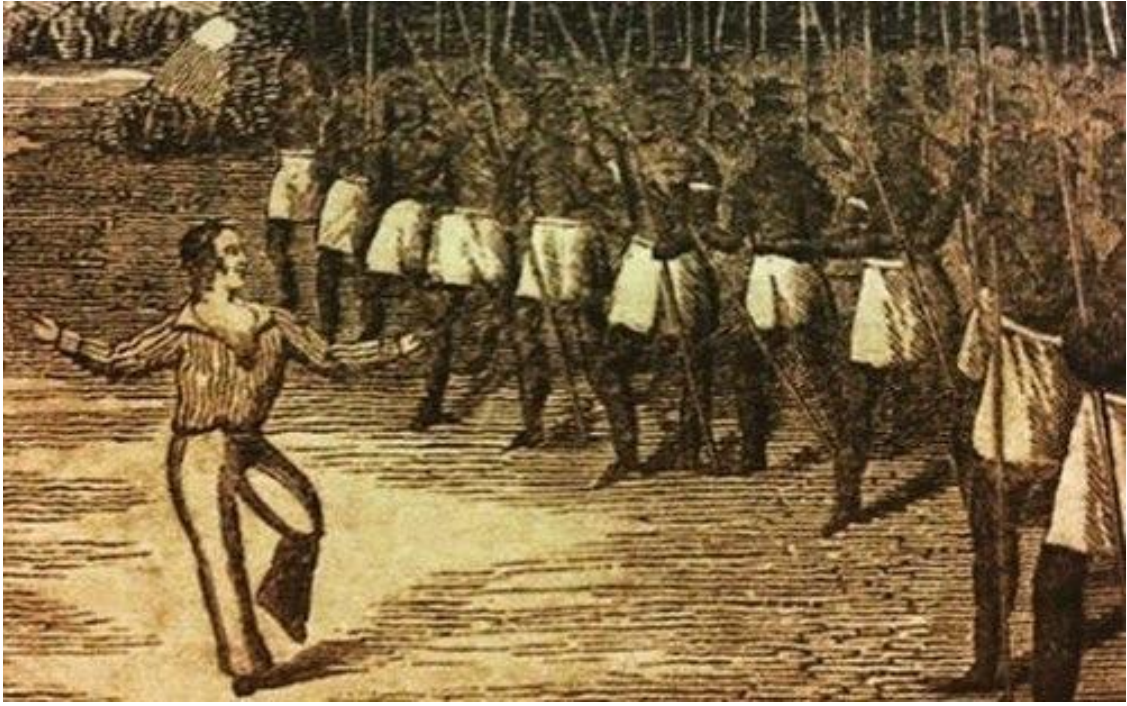
Εικόνα 13. Εξατομικευμένα μοτίβα που ονομάζονται «moko» ή Maori (Krutak, 2013)

Εικόνα 14. Τα εργαλεία διάστιξης των Μαορί κατασκευάστηκαν από φάλαινα, τα οποία ήταν προσαρτημένα σε μια ξύλινη λαβή (Krutak, 2013)

Εικόνα 15. Οι ναυτικοί του 18^{ου} αιώνα (Vanishing, 2012)

Εικόνα 16. Ο James F. O'Connell στο νότιο Ειρηνικό (O'Connell, 1845)

Εικόνα 17. Ο Jean Baptiste Cabri στα Νησιά του Ειρηνικού (Vanishing, 2012)

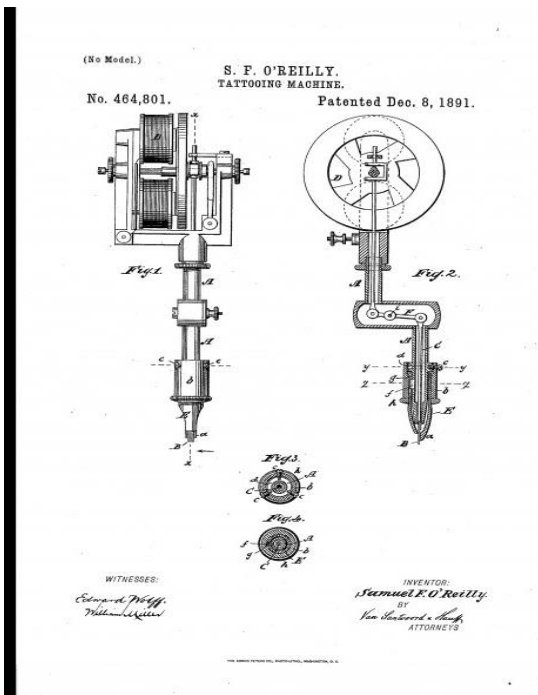

Εικόνα 18. Η γνωστή ως tattoo lady η "La Belle Irene" (Inkedmag, 2018)

Εικόνα 19. Ευρωπαίος συλλέκτης κεφαλιών με Μόκο (Serena, Katie, 2017)

Εικόνα 20. Ο Samuel O'Reilly το 1891 και το ηλεκτρικό στυλό (Cavanaugh, 2016)

Εικόνα 21. Ο Horace Ridler καλυμμένος με ρίγες ζέβρας (Ridler, 2010)

Εικόνα 22. Όταν η κυβέρνηση της Αμερικής εισαγάγει τους αριθμούς κοινωνικής ασφάλισης (Porter, 2015)

Εικόνα 23. Τα old school φλας σχέδια

Εικόνα 24. Η Janis Joplin, μια από τις πιο επιτυχημένες και ευρέως γνωστές ροκ τραγουδίστριες της εποχής της (Vidan,2015)

Εικόνα 25. Ευρέως γνωστός ποπ τραγουδιστής της μπάντας Maroon5 (Vidan,2015)

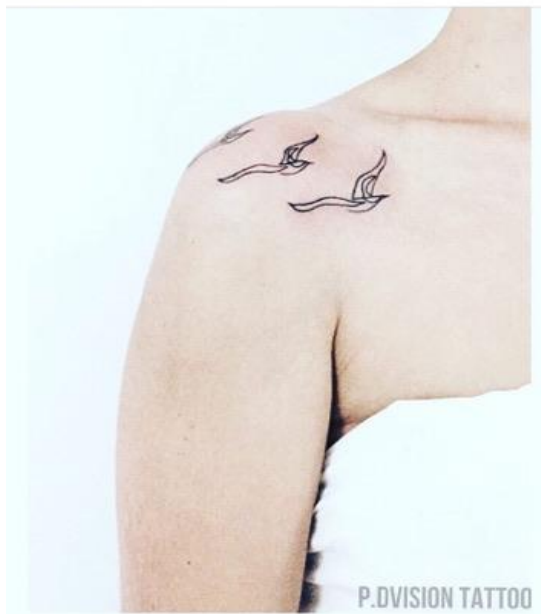
Εικόνα 26. Η χρήση του τατουάζ μετά από τραυματικές ή χειρουργικές αλλοιώσεις

Εικόνα 27. Η χρήση του τατουάζ ως ημιμόνιμο μακιγιάζ

charapd

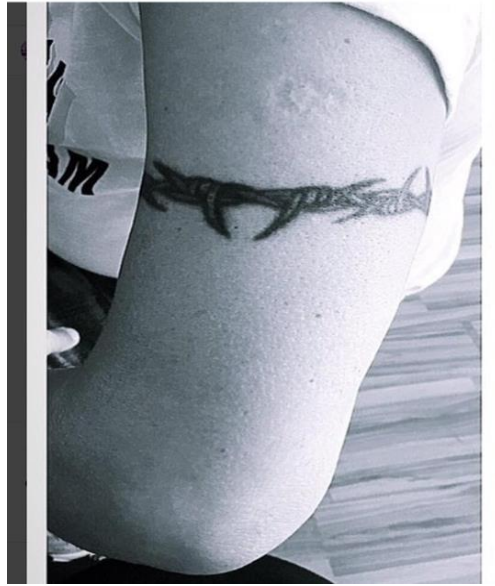
Εικόνα 28. Το σώμα γίνεται αντικείμενο ανασχηματισμού ανάλογα με την επιλογή της θέσης στο σώμα (Pd, 2012)

Εικόνα 29. Τατουάζ με πνευματικούς συμβολισμούς (Pd, 2012)

Εικόνα 30. Αλλάζοντας το νόημα του τατουάζ (Pd, 2012)

Κατάλογος εικόνων

Εικόνα 1. Τα πρώτα εργαλεία τατουάζ που έχουν βρεθεί μέχρι στιγμής στη Νότια Γαλλία περίπου 12.000 χρόνων (Vanishing, 2012).

Εικόνα 2. Παραδοσιακά εργαλεία δερματοστιξίας των Μαορί (Hopkins, 2009).

Εικόνα 3. Otzi: Τα τατουάζ του αρχαιότερου ανθρώπινου δείγματος (Engelking, 2015).

Εικόνα 4. Η Amunet, Ιέρεια της θεάς Hathor και τα αρχαία αιγυπτιακά τατουάζ (Origins, 2013).

Εικόνα 5. Τα εκπληκτικά αρχαία τατουάζ των Pazyryk (Origins, 2013).

Εικόνα 6. Τατουάζ στο μέτωπο σκλάβων και καταδίκων ως τιμωρία στην αρχαία Ελλάδα (Vanishing, 2012).

Εικόνα 7. Οι πολεμιστές Βίκινγκς φορούσαν στη μάχη ως ψυχολογική μορφή πανοπλίας και εκφοβισμού (Belden, The 1970s and the Revival of the Modern Tattoo, 2017).

Εικόνα 8. Το «knot work» είναι η πιο αναγνωρισμένη μορφή της κέλτικης τέχνης (Symbols, 2014).

Εικόνα 9. Οι γυναίκες της φυλής Drung αποτύπωναν γεωμετρικά σχέδια γύρω από το στόμα, το σαγόκι και ανάμεσα στα μάτια, ως ένδειξη ωριμότητας (Hongjiang & Wenming, 2013).

Εικόνα 10. Οι παντρεμένες γυναίκες στην Ιαπωνία έκαναν τατουάζ χαμόγελο κλόουν (Minerva, 2016).

Εικόνα 11. Ιάπωνας Ainu με περίτεχνα σχέδια τατουάζ σε όλο του το σώμα (Pinzon, 2018).

Εικόνα 12. Tribal τατουάζ (Vanishing, 2012).

Εικόνα 13. Εξατομικευμένα μοτίβα που ονομάζονται «moko» ή Maori (Krutak, 2013).

Εικόνα 14. Τα εργαλεία διάστιξης των Μαορί κατασκευάστηκαν από φάλαινα, τα οποία ήταν προσαρτημένα σε μια ξύλινη λαβή (Krutak, 2013).

Εικόνα 15. Οι ναυτικοί του 18ου αιώνα (Vanishing, 2012).

Εικόνα 16. Ο James F. O'Connell στο νότιο Ειρηνικό (O'Connell, 1845).

Εικόνα 17. Ο Jean Baptiste Cabri στα Νησιά του Ειρηνικού (Vanishing, 2012).

Εικόνα 18. Η γνωστή ως tattoo lady η "La Belle Irene" (Inkedmag, 2018).

Εικόνα 19. Ευρωπαίος συλλέκτης κεφαλιών με Μόκο (Serena, Katie, 2017).

Εικόνα 20. Ο Samuel O'Reilly το 1891 και το ηλεκτρικό στυλό (Cavanaugh, 2016).

Εικόνα 21. Ο Horace Ridler καλυμμένος με ρίγες ζέβρας (Ridler, 2010)

Εικόνα 22. Όταν η κυβέρνηση της Αμερικής εισαγάγει τους αριθμούς κοινωνικής ασφάλισης (Porter, 2015).

Εικόνα 23. Τα old school φλας σχέδια (Pinterest.com)

Εικόνα 24. Η Janis Joplin, μια από τις πιο επιτυχημένες και ευρέως γνωστές ροκ τραγουδίστριες της εποχής της (Vidan, 2015).

Εικόνα 25. Ο ευρέως γνωστός ποπ τραγουδιστής του συγκροτήματος Maroon5 (Vidan, 2015).

Εικόνα 26. Η χρήση του τατουάζ μετά από τραυματικές ή χειρουργικές αλλοιώσεις (Pd, 2012).

Εικόνα 27. Η χρήση του τατουάζ ως ημιμόνιμο μακιγιάζ (Pd, 2012).

Εικόνα 28. Το σώμα γίνεται αντικείμενο ανασχηματισμού ανάλογα με την επιλογή της θέσης στο σώμα (Pd, 2012).

Εικόνα 29. Τατουάζ με πνευματικούς συμβολισμούς (Pd, 2012).

Εικόνα 30. Αλλάζοντας το νόημα του τατουάζ (Pd, 2012).

Πηγές εικόνων

(αναλυτική βιβλιογραφική αναφορά)

(n.d.). Ανάκτηση από The human Marvels: <https://www.thehumanmarvels.com/?s=tattoos>

History & Origin of Tattoos. (2018, October 29). Ανάκτηση από Authority Tattoo: <https://authoritytattoo.com/history-of-tattoos/>

Belden, E. (2016, February 15). Ancient Britons: The Most Recognizable Tattoos of History. Ανάκτηση από Tattoos : <https://www.tattoo.com/blog/ancient-britons-most-recognizable-tattoos-history/>

Belden, E. (2017, Ιούνης 29). The 1970s and the Revival of the Modern Tattoo. Ανάκτηση από Tattoo: <https://www.tattoo.com/blog/1970s-and-revival-modern-tattoo/>

Cavanaugh, R. (2016, May 23). O'Reilly's Tattoo Machine: Fine Art for the Masses. Ανάκτηση από Irish America: <https://irishamerica.com/2016/03/oreillys-tattoo-machine-fine-art-for-the-masses/>

Engelking, C. (2015, January 30). Discover magazine. Ανάκτηση από Scientists have mapped all of Otzi the Iceman's tattoos: <http://blogs.discovermagazine.com/d-brief/2015/01/30/scientists-mapped-otzi-icemans-61-tattoos/#.XNLc7OUzBIU>

Hongjiang, H., & Wenming, Y. (2013, December 6). Dulong Women Facial Tattoos Tradition Dying Out. Ανάκτηση από Women of China: <http://www.womenofchina.cn/womenofchina/html1/culture/minoritygroups/16/7896-1.htm>

Hopkins, K. (2009). Tiki Toki History of Tattoo Machines. Ανάκτηση από Tiki Toki: <https://www.tiki-toki.com/timeline/entry/724184/History-of-Tattoo-Machines/>

Horne, K., & Zusman. (2007). Tattoos and piercings: . Attitudes, behaviors, and interpretations of college students, 1011–1020.

Jones, J. (2015, February 18). Ink-credible: do tattoos count as art? Ανάκτηση από Designboom: <https://www.theguardian.com/artanddesign/jonathanjonesblog/2015/feb/18/do-tattoos-count-as-art>

Krutak, L. (2013, June 3). EMBODIED SYMBOLS OF THE SOUTH SEAS: TATTOO IN POLYNESIA. Ανάκτηση από Tattoo Anthropologist: <https://www.larskrutak.com/embodied-symbols-of-the-south-seas-tattoo-in-polynesia/>

Minerva. (2016, July 2). The Tattooed Ainu Women of Japan. Ανάκτηση από Tattoodo: <https://www.tattoodo.com/a/2016/06/tattoo-history-the-tattooed-ainu-women-of-japan/>

O'Connell, J. F. (1845). The Life and Adventures of James F. O'Connell, the Tattooed Man Paperback. New York: WENTWORTH Press.

Origins, A. (2013, DECEMBER 14). The Tattooed Priestesses of Hathor. Ανάκτηση από Ancient Origins Reconstructing the past: <https://www.ancient-origins.net/myths-legends/tattooed-priestesses-hathor-001122>

Pd, C. (2012, November 30). P.dvision Tattoo. Ανάκτηση από <https://www.facebook.com/charaPdvision/?ref=bookmarks>

Porter, C. W. (2015, June 4). NAZI "TATTOOING MACHINE". Ανάκτηση από The Website of Carlos Whitlock Porter: <https://www.cwporter.com/tattoo1.htm>

Reece, P. (2009). Ancient tattoos : Theories of heaven and earth. Ανάκτηση από Vanishing Tattoo: http://www.vanishingtattoo.com/ancient_tattoos_3.htm

Ridler, H. (2010, April 26). Tattooed Sideshow Performer (1892–1969). Ανάκτηση από Forgotten news makers: <https://forgottennewsmakers.com/2010/04/26/horace-ridler-1892%E2%80%931969-tattooed-sideshow-performer/>

Serena, K. (2017, Οκτώβρης 25). The Disturbing Story Of The Mokomokai Heads Of The Maori Tribesmen. Ανάκτηση από Ati: <https://allthatsinteresting.com/mokomokai>

Symbols, A. (2014, January 23). Celtic Knots – History and Symbolism. Ανάκτηση από Ancient Symbols: <https://www.ancient-symbols.com/celtic-knots.html>

Tarantola, A. (n.d.). Ανάκτηση από <https://gizmodo.com/what-getting-a-tattoo-looks-like-in-super-slow-motion-1572715561>

The circus . (n.d.). Ανάκτηση από Vanishing tattoo: http://www.vanishingtattoo.com/tattoo_museum/circus_tattoos.html

Vanishing. (2012, Μαΐου 15). Tattoos in Early France and Italy. Ανάκτηση από Vanishing Tattoo: http://www.vanishingtattoo.com/tattoo_museum/egyptian_tattoos.html

Vanishing. (2012). Tattoos in Early France & Italy. Ανάκτηση από vanishing tattoo: http://www.vanishingtattoo.com/tattoo_museum/french_italian_tattoo_images.html

Vidan, K. (2015, December 30). Janis Joplin: The First Tattooed Celebrity. Ανάκτηση από Tattoodo: <https://www.tattoodo.com/a/2015/12/janis-joplin-the-first-tattooed-celebrity/>

Inkedmag. (2018, October 10). LA BELLE IRENE. Ανάκτηση από Inked mag: <https://www.inkedmag.com/tag/la-belle-irene>